

Nordisk samfunnsvitenskaplig forskning om alkohol og narkotika

Utviklingstrekk og endringer i alliansen mellom kunnskapsproduksjon og politikk

Svanaug Fjær

Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier (Rokkansenteret) har en tredelt publikasjonsserie.

Publikasjonsserien redigeres av et redaksjonsutvalg oppnevnt av avdelingsstyret for Rokkansenteret.

Redaksjonsutvalget har ansvar for å vurdere og plassere publikasjonene som henholdsvis rapporter, notater og særtrykk.

I rapportserien trykkes avhandlinger og ferdige vitenskapelige arbeider, for eksempel sluttrapporter fra forskningsprosjekter. Manuskriptene er vurdert av minst en fagfelle i tillegg til redaksjonsutvalget.

Som notater trykkes arbeidsnotater, foredrag og seminarinnlegg. Manuskripter som trykkes som notater godkjennes av prosjektleder.

Som særtrykk utgis arbeider som allerede er publisert i vitenskapelige tidsskrift eller i bøker.

ISSN 1503-0946

ROKKANSENTERET
NYGÅRDGATEN 5
5015 BERGEN
TLF. 55 58 97 10
FAX 55 58 97 11
E-MAIL: POST@ROKKAN.UIB.NO
WWW.ROKKANSENTERET.UIB.NO

Nordisk samfunnsvitenskaplig forskning om alkohol og narkotika

Utviklingstrekk og endringer i alliansen mellom kunnskapsproduksjon og politikk

SVANAUG FJÆR

STEIN ROKKAN SENTER FOR FLERFAGLIGE SAMFUNNSSTUDIER

UNIVERSITETSFORSKNING BERGEN

JUNI 2008

Notat 8 – 2008

Innholdsfortegnelse

FORORD	3
SAMMENDRAG	4
SUMMARY	6
INNLEDNING	9
Om undersøkelsen – datamateriale	10
Samfunnsforskning i bredt perspektiv	11
Forskning og politikk i endring	12
Strukturendringer fra 1990-tallet	14
FORSKNINGSORGANISERINGEN I DE NORDISKE LAND	16
Sentrale miljøer i Norden – størrelse og organisering	16
Nasjonal rolle – nordiske modeller	18
HISTORISKE LINJER FOR FAGTRADISJONENE I FORSKNINGSMILJØENE	23
DE SENTRALE FAGMILJØENE – KARAKTERISERING AV FORSKNINGSTEMA	25
Uavhengighetens rammer	26
Forskningsskunnskap og moderne forvaltning	30
Samfunnsvitenskap og folkehelseperspektivet på rusfeltet	31
Forholdet til folkehelse – et spørsmål om medisin eller sosiologi?	32
Samfunnsvitenskap og folkehelse – erfaringer og modeller	34
Samfunnsvitenskaplige perspektiver i nye forskningssatsinger	35
EN SAMFUNNSKONTRAKT FOR SAMFUNNSFORSKNINGEN?	37
Forholdet mellom forskning og politikk – et spørsmål om kompatibilitet?	38
Samfunnsvitenskaplig rusforskning– bidrag til temautvikling i kontaktflater	39
Referanser:	41

Forord

Denne undersøkelsen av situasjonen for nordisk samfunnsvitenskaplig rusforskning kom i gang dels som følge av en debatt om forskningens uavhengighet i dagens situasjon i de nordiske landene og dels som følge av min interesse for forholdet mellom forskning og politikk.

Undersøkelsen gir en oversikt over organisering og faglige prioriteringer i de sentrale nordiske miljøene for samfunnsvitenskaplig rusforskning de siste fem til ti årene. Prosjektet er ledet og gjennomført av forskningsleder, dr.polit. Svanaug Fjær ved Rokkansenteret. Nordisk Center for Alkohol och Drogforskning (NAD) har finansiert arbeidet. Under utarbeidelsen av notatet fikk jeg meget grundig og god kommentarhjelp fra Pia Rosenqvist, Christoffer Tigerstedt og Matilda Hellman. Et ferdig utkast til notatet ble presentert og drøftet på Nordiska alkohol- och drogforskardagar i Helsingfors 21.–23. april, 2008. Konkrete kommentarer er innarbeidet. Det er likevel ikke fullt ut tatt høyde for de hurtige endringene som har funnet sted i løpet av året som gikk fra datainnsamling våren 2007 til notatet ble kommentert våren 2008. I løpet av året er det blant annet vedtatt å slå sammen Stakes og det nasjonale folkehelseinstituttet i Finland. Mens fra Danmark er det kommet kommentarer om at presset mot konkurranseutsetting av forskning bare oppfattes som sterkere i løpet av året som er gått.

Jeg håper at denne rapporten vil være et nyttig dokument for videre drøfting og utviklingsarbeid i den nordiske samfunnsvitenskaplige forskningen om alkohol og narkotikaspørsmålet. Tusen takk for imøtekommenhet fra alle miljøer og enkeltpersoner jeg har vært i kontakt med i forbindelse med undersøkelsen!

Bergen, juni 2008.

Svanaug Fjær

Sammendrag

Den nordiske samfunnsvitenskaplige forskningstradisjonen på rusfeltet har sine røtter tilbake i den kritiske sosiologien på 1950- og 1960-tallet. Forskningstradisjon ble etablert i en avholdskultur der det ble sett på som en viktig sosialpolitisk oppgave å håndtere alkoholproblemet og etter hvert også narkotikaproblemet. Det har skjedd relativt gjennomgripende endringer i organiseringen av forskningen så vel som i politikken de siste 10 årene. Denne undersøkelsen skal belyse hvordan disse politiske og organisasjonsmessige endringene har virket inn på prioriteringer og forskningsspørsmål i de nordiske landene. Rapporten skal være grunnlag for videre drøfting av framtidsperspektivene for den samfunnsvitenskaplige forskningstradisjonen i møte med dagens framheving av behov for kunnskapsbasert politikk.

I undersøkelsen er det tatt utgangspunkt i organisering og forskningsprioriteringer i kjernemiljøene for samfunnsvitenskaplig rusforskning på nasjonalt nivå; Statens institutt for rusforskning (SIRUS) i Norge, Center for Rusmiddelforskning (CRF) i Danmark, Centrum för samhällsvetenskaplig alkohol- och drogforskning (SoRAD) i Sverige og Gruppen for alkohol og narkotikaforskning ved Forsknings- og utviklingscentralen för social- och hälsovården (STAKES) i Finland. De største miljøene med god økonomisk basis og lengst forhistorie finner vi i Finland og Norge. STAKES er et nasjonalt faglig myndighetsorgan under Helse- og sosialdepartementet og SIRUS er en del av forvaltningen under Helse- og omsorgsdepartementet. Disse er dermed en del av nasjonal forvaltning, mens CRF og SoRAD er organisert i universitetene i henholdsvis Århus og Stockholm. CRF og SoRAD er også vesentlig yngre som faste forskningsmiljøer.

Rapporten legger vekt på to utviklingstrekk som har påvirket betingelsene for disse forskningsmiljøene i denne siste perioden; innpasset av styringsinstrumenter knyttet til New Public Management (NPM) i de nasjonale forvaltningene og vendingen mot et folkehelseperspektiv i nasjonal politikk på rusfeltet. NPM har påvirket forvaltningsapparatenes oppfatninger av hvordan politikken skal gis et kunnskapsgrunnlag. Meta-studier og evalueringer er typiske eksempler på forskningsmessige innsatser som stadig oftere blir tatt i bruk i sammenheng med politikktutvikling og offentlige tiltak. Tradisjonelt har den sozialepidemiologiske forskningen med overvåking av forbruksutvikling, skadeomfang og trender vært en bærebjelke, og noe myndighetene villig har støttet. I den senere perioden har i tillegg evalueringer og studier av effekt av tiltak og intervensjoner fått stadig større betydning. Denne utviklingen representerer på den ene siden en dreining mot anvendte problemstillinger og fragmentering av forskningsvirksomheten, men gir på den andre siden nye kilder til data, problemstillinger og potensiell videre forskning. Det er et inntrykk fra alle de fem nordiske landene er at verken de epidemiologiske data eller data fra avgrensede evalueringer blir utnyttet fullt ut. På politisk og administrativt nivå er oppmerksomheten først og fremst rettet mot forbruksutvikling og monitoreringsoppgaver spesielt blant ungdom, mens det blir vanskeligere å få finansiert

kvalitative studier av ungdomskultur eller mer overgripende studier av kulturelle, sosiale og politiske endringsprosesser på rusområdet.

Vendingen mot folkehelse og forholdet mellom medisinsk og samfunnsvitenskaplig forskning preges av ulikt nivå av motsetning i de nordiske landene. Mest harmonisk synes forholdet å være i Norge, med en klar fordeling av forskningsoppgaver og en forholdsvis god ressursituasjon på begge sider. I Sverige preges forholdet av en betydelig skjevhet i ressursfordelingen, mens det finske samfunnsforskermiljøet uttrykker at det er de faglige forskjellene som utgjør den største hindringen for et mer omfattende samarbeid. På et mer overordnet nivå representerer den tradisjonelle vektleggingen på strukturelle, kulturelle og politiske betingelser for forbrukssituasjon som ligger i den nordiske samfunnsvitenskaplige forskningstradisjonen, en stadig motstand og skepsis mot folkehelsestradisjonens oppmerksomhet mot intervensjoner og individuell atferd.

Den nordiske forskningstradisjonen er grunnlagt på en politisk oppmerksomhet mot alkohol- og narkotikaproblemene, og vil også i framtiden være klart avhengig av politisk interesse. Stabilitet i offentlig finansiering basert på denne politiske interessen blir dermed en hovedkilde til uavhengighet for forskningen. Etterspørselen etter bestemte kunnskapskilder knyttet til NPM og dreiningen mot folkehelse representerer i større grad en form for kognitivt press som blir håndtert ulikt i de forskjellige landene. God kontakt med akademiske miljøer, gjennom doktorgradskandidater og deltakelse i forskerutdanning, og gjennom organisatorisk forankring i academia synes å bli en stadig viktigere ressurs i forhold til dette kognitive presset. Det er likevel ikke en enighet blant de ulike nordiske miljøene om at dette er den beste organisatoriske løsningen. Konkurransen om forskningsmidlene oppfattes som tøffere i universitetene enn i forvaltningsnære omgivelser. Situasjonen i de nordiske landene i dag viser langt på vei at det er institusjonene knyttet til forvaltningen som har de mest stabile og gode rammene for forskning.

Det nordiske samarbeidet i NAD har vært en hjørnestein både i internasjonalisering av disse miljøene i den spesielle utviklingen av en nordisk tradisjon i samfunnsvitenskaplig rusforskning. NAD er en liten organisasjon som ikke kan kompensere for endringer på nasjonalt nivå, men er avhengig at de nasjonale miljøene har en god ressursbase. Det største potensialet for virksomheten i NAD, både politisk og akademisk, ligger i videreutvikling av komparative og flerfaglige fellesprosjekter i nordisk og videre internasjonal sammenheng.

Summary

Nordic social alcohol and drug research: trends and changes in the relationship between knowledge production and policy

The Nordic tradition in social science research on alcohol and drugs has its roots back to the critical sociology of the 1950s and -60s. It is also a research tradition established in a temperance society where there has been a strong political obligation to handle the social problems related to the use of alcohol and drugs. During the past 5 to 10 years there has been a number of changes in the organisation of this research area in all the Nordic countries and the regulation regimes have changed considerably in the field of alcohol as well as drug policy. How have these organisational and political changes influenced the priorities and research questions in this research area in the Nordic countries? What are the prospects of the social science research tradition responding to the present call for knowledge based policy-making?

This report presents an overview of the organisation and priorities of the central research groups in the Nordic countries. In order to gain knowledge about national differences in organization and research priorities the presentation pays special attention to the core groups at the national level: the Norwegian National Institute for Alcohol and Drug Research (SIRUS), Centre for Alcohol and Drug Research (CRF) in Denmark, Centre for Social Research on Alcohol and Drugs (SoRAD) in Sweden and the Alcohol and Drugs Research Group in STAKES (National Research and Development Centre for Welfare and Health – Finland). Alcohol and drug research has the longest social science tradition in Finland and Norway, where there still are quite large and well funded research groups. STAKES is a national expert agency under the Ministry of Social Affairs and Health and SIRUS is a governmental body under the Ministry of Health and Care Services. These two institutions are thus integrated in public administration while CRF in Denmark and SoRAD in Sweden are organized within a university structure. The latter institutions are also considerably younger than SIRUS and the STAKES-group.

It is a common experience in all countries that the introduction of New Public Management in administration and the turn towards the public health perspective in national policy have influenced research priorities. Traditionally, social epidemiology has been the central element of research, but lately evaluations and cost-benefit analysis have become a steadily more important parts of research. These tasks represent on one hand a potential for fragmentation and short time contracts and on the other hand an interesting source of data and potentially interesting research. It is a general impression from all the five Nordic countries that the researchers themselves do not think that the potential for research based on the epidemiological data is fully exploited. They also consider the authorities to be too preoccupied with monitoring use of alcohol and drugs especially among the adolescents at the expense of the need for qualitative studies of youth culture and a more comprehensive effort to grasp the long lines in the cultural, social and political development of the role of intoxicants in society.

The turn towards public health and the relation between the academic disciplines of medicine and social science differ between the different countries. In a situation where the social science part has a strong resource base, as in Norway, the relation to public health institutions seems to be more harmonious than where there is a large difference in the resources, such as in Sweden. The relation of social science to the public health tradition also depends on the balance between a biological versus a more social perspective within the public health institutions in the different countries. The Finnish public health research is considered to be more clearly oriented towards the biological side than for instance the Norwegian. On a more general basis, the traditional focus on the political and structural side of public policy within the Nordic tradition of social science research on alcohol and drugs does not fit well with the focus on interventions and behaviour in the public health tradition.

This research tradition is built on the political interest for the alcohol and drug problem, and its future will also depend heavily on this interest. Stability in public funding of the research then becomes the main source of independence for the research. The cognitive pressure represented by ideas of NPM and parts of the public health tradition is handled differently in the different national contexts. To have a strong contact with the academic disciplines seems to be an important resource in this situation. This contact is secured partly by cooperation connected to doctoral students and research education and partly on a more organisational basis by integrating alcohol and drug research in the university structure. There is, however, no agreement on whether there should be a common strategy to secure the tradition; the competition for research funding is considered to be harder within the universities than within the public administration. The experience of the Nordic tradition is still that the institutions within the sphere of the national public service structures have the largest scope for independent action.

The Nordic cooperation in NAD has been a corner stone in the internationalisation of these research groups as well as in the development of a Nordic tradition in alcohol and drug research. NAD is still a very small organisation and cannot compensate for changes in national policy. The potential at this stage seems to be to further develop the potential of comparative and multidisciplinary projects in social science research on alcohol and drugs. As in other areas cross national research cooperation is promoted, and it also has a great academic potential.

Innledning

Den samfunnsvitenskaplige rusforskningen i Norden er bygd opp som en forskningstradisjon siden 1950-tallet og har en betydelig internasjonal anerkjennelse (Edwards 2002). Kontinuiteten og omfanget av forskningen er viktige årsaker til denne statusen. Den samfunnsvitenskaplige rusforskningen er i tillegg et forskningsområde der det nordiske samarbeidet har spilt en spesiell rolle, ikke minst gjennom samarbeidet i Nordisk center för alkohol och drogforskning (NAD). Russpørsmålet har vært et tema der det har vært mulig å etablere et faglig fellesskap som har hatt et betydelig rom for uavhengig faglig arbeid i en nordisk ramme. Samtidig har forskningen hatt som hovedmotiv å bidra inn til den nordiske velferdspolitikken i bred forstand.

I dagens situasjon er det flere forhold som utfordrer denne tradisjonen og grensene rundt rusforskningen endres på flere måter. For det første har integrasjonen i Europa innflytelse både på politikk og forskningstema på dette området. Den nordiske rusforskningen har vært trygt forankret i nasjonale tradisjoner i de nordiske landene. EU har i denne sammenhengen blitt en ny arena de siste 10–15 årene. De tradisjonelle fellesskapene må gå inn i større internasjonale samarbeidsrelasjoner gjennom EU-samarbeidet. Hvordan har dette endret de nasjonale rusforskningstradisjonene i Norden? Videre kan det reises spørsmål om hva som er dagens begrunnelse for å ha et eget forskningsfelt for alkohol og narkotika når det finnes andre avhengighetsproblematikker, andre skadelige stoffer og andre sosiale problemer som kan innlemmes i feltet. Enda mer komplisert blir det når problemforståelsen som ligger som hovedbegrunnelse for finansieringen av forskningsfeltet utfordres. Hva slags samfunnsproblem er det som skal løses gjennom denne forskningsvirksomheten i dag? Hva betyr problemforståelsen for forskningens mulighet for videreutvikling og en uavhengig kritisk rolle?

Organiseringen i dette forskningsområdet i Norden i dag består av forskningssentra, institutter og forskningsgrupper med ulik organisatorisk plassering. Miljøene er definert ut fra sitt tematiske forskningsfelt, som er alkohol og narkotikaforskning. Ut fra de organisatoriske strukturene ser dette ut til å være mer utpreget i den samfunnsvitenskaplige enn den medisinske forskningen. Den medisinske rusforskningen er i større grad integrert i større institusjoner enten det er sykehus eller folkehelseinstitusjoner.

Denne rapporten tar opp virksomheten i den samfunnsvitenskaplige rusforskningen i Norden slik den drives innenfor de sentrale forskningsmiljøene i de fem nordiske landene. Dette er miljøer som er bygd opp i ulikt tempo og gjennom ulike prosesser siden 1960-tallet. I nordisk sammenheng har de til felles at de har fått rolle som viktige kunnskapsleverandører til politikk og forskerne fra miljøene har hatt NAD som et viktig nordisk nettverk.

Målsetningen med prosjektet er å bidra i en diskusjon om forskningens forhold til omgivelsene i bred forstand, til politikk, tjenesteapparat, markedsaktører, industri og det sivile samfunn. På den måten håper vi å kunne videreutvikle en god, faglig forankret, uavhengig og interessant forskning om rusmiddelspørsmål i Norden. Prosjektet skal

belyse hvordan endringer i organisering og finansiering har påvirket valg av forskningstema og forskningsmessig innretning, og hvordan forskningsmiljøene selv vurderer spørsmålet om uavhengighet. Videre kan en sammenligning av situasjonen i de ulike land gi større forståelse av hvordan ulike hensyn balanseres i ulike nasjonale kontekster.

Rapporten skal dokumentere hvordan miljøene oppfatter den nasjonale konteksten for dagens samfunnsvitenskaplige forskning om alkohol og narkotika, og hvordan de ser på framtiden for den nordiske forskningstradisjonen på dette området. Hvordan betrakter forskningsmiljøene selv forskningens rolle i forhold til politikk og mulighetsrommet for å utvikle god samfunnsforskning på feltet? Gjennom å se de fem nasjonale tradisjonene i sammenheng er det en målsetning å bidra til en bedre forståelse av betingelsene for flerfaglighet og akademisk forankring i en type forskning som er innrettet mot å løse samfunnsmessige og helsemessige problemer.

Om undersøkelsen – datamateriale

Denne undersøkelsen ble gjennomført fra februar til august 2007. Datamaterialet består i hovedsak av intervjuer med enkeltforskere og fokusgruppeintervjuer, samt skriftlig dokumentasjon som årsmeldinger, miljøpresentasjoner og forskningsprogrammer. Presentasjoner på miljøenes nettsider har også vært benyttet i prosjektet, samt tidligere presentasjoner og intervjuer publisert i NAT.

Materialet er samlet med tanke på å få kjennskap til utviklingstrekk i den samfunnsvitenskaplige forskningen de siste fem til ti årene i tillegg til en generell historisk oversikt. Det er samlet inn dokumentasjon fra alle de fem nordiske landene for at det skal være mulig å sammenligne hvordan organisering, fordeling av ressurser og institusjonell forankring varierer mellom landene. De nasjonale kjernemiljøene har fått mest oppmerksomhet.

I forbindelse med oppstarten av prosjektet ble det avholdt et møte i Stockholm, i februar 2007 for å diskutere undersøkelsen og samle innspill fra forskningsmiljøene. Deltakerne var lederne av kjernemiljøene i Norden, Börje Olsson – Sorad, Mads Uffe Pedersen – CRF, Jostein Rise – Sirius og Pekka Hakkarainen – STAKES, samt Leili Laanemets som representant fra det sør-svenske miljøet. Dessuten deltok Kerstin Stenius, redaktør i NAT. Pia Rosenqvist, NAD, ledet møtet.

Intervjuer med forskere og nøkkelinformanter er gjennomført både som enkeltstående intervjuer og som intervjuer i fokusgrupper. Det er gjennomført fokusgrupper i Stockholm, Helsingfors og Oslo. Der er det også gjort intervjuer med noen utvalgte forskere. I Århus, København og Island ble det kun anledning til å intervjuer enkeltforskere. Bredden i utvalget av deltakere i fokusgruppene varierer mye. Men flertallet av informantene har sin arbeidsplass i kjernemiljøene. (For oversikt over informanter og fokusgrupper, se vedlegg).

En stor del av dokumentasjonen vil dermed være knyttet til drift, vurderinger og prioriteringer i de sentrale forskningsmiljøene i Norden. Foreliggende informasjon fra miljøer og forskere utenfor disse er i høy grad situasjonsbetinget. Det var deltakere fra flere institusjoner i fokusgruppene i Sverige og Norge. I Danmark ble det gjennomført intervjuer i to institusjoner. Dokumentasjonen fra Island har spesielt vært begrenset til

informasjon fra og intervju med Hildigunnur Ólafsdóttir. I 2003 gjorde hun en oppsummering av alkohol- og narkotikaforskningen på Island (Ólafsdóttir 2003). Hennes gjennomgang har vært svært nyttig for dette prosjektet.

En første gjennomgang av dokumentasjonen ble presentert for NAD sitt råd på møte i Stockholm i oktober, 2007.

Det er viktig å understreke at denne undersøkelsen ikke kan gi et fyllestgjørende bilde av vilkårene for samfunnsvitenskaplig rusforskning i de fem nordiske landene. Dette er heller ingen evaluering av forskningen. Undersøkelsen har som målsetning å dokumentere utviklingstrekk fra de seinere årene og vise hvordan forskerne betrakter fremtiden for det som oppfattes som en nordisk tradisjon i samfunnsvitenskaplig rusforskning.

Samfunnsforskning i bredt perspektiv

Det samfunnsvitenskaplige fagområdet på rusfeltet går på tvers av bredt spekter av disipliner. Det omfatter tema, teorier og metoder fra psykologi, jus så vel som de samfunnsvitenskaplige kjernedisiplinene. Det kan også lett lages forbindelser til humanistiske fag, spesielt etnologi og historie. Slik forskningen framstår i dag er det mulig å identifisere noen tematiske tyngdepunkt, som for eksempel studie av forbruksutvikling, iverksettelsesstudier (evaluering av tiltak) og studie av effekter av regulering (politikk). Alle disse tyngdepunktene preges av at de har stort potensial for flerfaglighet og samarbeid på tvers av disipliner. Spørsmålet om tematiske tyngdepunkt gir også rom for å spørre hvilke tema som i liten grad finnes selv om de hører naturlig inn under et samfunnsvitenskaplig interesserfelt på dette området. Dette gjelder eksempelvis for studier av den sosiale konstruksjonen av normalitet og avvik, studier av politikk, makt og regulering, og studier av profesjoner og faglighet i velferds- og behandlingstjenestene på rusområdet.

I det som betegnes som rusforskning ligger det en betydelig forskjell mellom forskning om alkohol og forskning om narkotika. Det skyldes ulikhetene i kulturell, politisk og juridisk situasjon for de to substanstypene så vel som forskjell i forhistorie for forskningsfeltene. Alkoholforskningen har en vesentlig lengre forhistorie og har dermed hatt betydelig større omfang enn narkotikaforskningen. Lovgivningen og målsetninger i offentlig politikk har også gitt ulike forutsetninger for forskningen på de to områdene.

Den ulike balansen mellom alkohol- og narkotikaforskning i hovedmiljøenes portefølje skyldes hovedsakelig historiske faktorer. Forløperen til Sirius, Sifa (Statens institutt for alkoholforskning) innlemmet narkotika i navnet på instituttet i 1988. Alkohol var et selvsagt hovedtema fra etableringen i 1960, mens narkotikaforskning kom inn som begrenset tema fra slutten av 1960-tallet. Center for rusmiddelforskning i Århus hadde narkotikaforskning som hovedtema fra starten, selv om det også da var noe alkoholforskning i porteføljen. En større satsing på alkoholforskning spilte en viktig rolle for å sikre grunnbevilgning til senteret fra 2001. Sorad er den konstruksjonen som fra starten har hatt tydeligst balanse mellom alkohol og narkotika og som ble etablert med et klar målsetning om å drive forskning på begge områder. Forhistorien til forskergruppen ved Stakes er dominert av alkoholforskningen. Narkotikaforskningen

var relativt perifer, og det var ikke før i forbindelse med en omorganisering i Stakes i 2000 at gruppen inkluderte «drogforskning» i navnet. Den første heltidsansatte forskeren med narkotika som hovedområdet ble også ansatt i 2000. Simpura (2001) anslo narkotikaforskningen til en andel på 10% – 20% av gruppens forskningsinnsats i 2001.

Den politiske situasjonen for de to gruppene av rusmidler har gitt ulike rammer for forholdet mellom fag og politikk, og kan også forklare noen av de nasjonale forskjellene. Tradisjonelt er det Norge, Sverige og Finland som har hatt en restriktiv alkoholpolitikk, og alkoholforskningen har harmonert relativt godt med denne politikken. Alkoholforskningen har studert tema av stor relevans for utviklingen av sosiale og helsemessige problemer og den har vært kompatibel for politikken i det som tradisjonelt betegnes som en avholdskultur. I denne sammenhengen har Danmark vært landet som tydeligst har avveket fra de andre, med svakere avholdskultur og høyere forbruk av alkohol. Det er først de seinere år at det har kommet en relevant satsing på alkoholforskning i Danmark. Narkotikaforskningen i alle nordiske land har på sin side vært mer uttalt kritisk til offentlig politikk i alle de nordiske landene, og forholdet mellom forskning og politikk har dermed vært mer tvetydig. Men det er kanskje som forventet at det var Danmark med sin relativt sett liberale narkotikapolitikk som først fikk et større omfang på den samfunnsvitenskaplige narkotikaforskningen.

Forskning og politikk i endring

Samarbeidet i nordisk rusforskning var i utgangspunktet tydelig myndighetsdrevet ut fra de nasjonale behovene for å få oversikt over forbrukssituasjonen og mulige forebyggingsstrategier. Det vokste fram som et naturlig samarbeid mellom velferdsstater med en felles kulturell horisont på dette området. Fra midten av 1990-tallet har det likevel skjedd viktige endringer i dette fellesskapet, ikke bare gjennom at noen har blitt medlemmer i et større fellesskap i EU, men også måten offentlig politikk drives på har endret seg.

Den forskningsmessige virksomheten knyttet til offentlig politikk har blitt gjenstand for mange av de samme endringene som offentlig forvaltning generelt de siste 10 årene. Dette er blitt betegnet som «The utilitarian turn» i forholdet mellom samfunnsvitenskaplig forskning og politikk, der forskningen for eksempel har fått i oppgave å besvare spørsmålet om effekten av ulike tiltak (Pons 2007, 21) Forskningsvirksomheten er blitt et tydeligere element i det som skal sikre effektivitet og legitimitet for politikken.

I historisk sammenheng er det rimelig å si at rusforskningen slik den er drevet i de sentrale miljøene er blitt etablert i samforståelse med myndigheter og sentrale fagmiljøer i de nordiske landene. I Norge og Sverige har også de frivillige organisasjonene spilt en viktig rolle. De profesjonelles erfaringer og synspunkter sammen med forskningsbasert kunnskap ble tillagt stor vekt i den politiske offentligheten i alle de nordiske landene. Det har bidratt til det nordiske samarbeidet som NAD representerer, og som startet med utgangspunkt i samarbeid om epidemiologisk forskning tidlig på 1970-tallet. NAD ble etablert som fast struktur i 1979 som en følge av myndighetenes ønske om å få kunnskap om rusituasjonen på befolkningsnivå i Norden. Dette var

kunnskapssamarbeid mellom sentralmyndighetene i landene for å skape grunnlag for offentlig nasjonal politikk. Dermed ble forskningsvirksomheten på det sosialepidemiologiske området en bærebjelke i forskningstradisjonen. Forhistorien fører også til at strukturelle endringer i nasjonal forvaltning og politikk faktisk berører dette forskningsfeltet på en spesiell måte.

Et konkret eksempel er endringene i styringsprinsipper knyttet til det som har blitt betegnet som New Public Management (NPM). NPM har representert viktige endringer i måten de nasjonale myndigheter driver styring på, og hvordan politikk iverksettes og legitimeres. Styringstradisjonen betegnes som tveegget i den forstand at den legger vekt på sentral styring så vel som autonomi i iverksetting av politikk. Kravene om transparens, effektivitet og målstyring skal sammen bidra til å sikre både demokratisk kontroll og god kvalitet på offentlig virksomhet. For forskningsområdet som har fått betegnelsen rusmiddelforskning, berører disse utviklingstrekkene både den innholdsmessige siden ved forskningen og den institusjonelle plasseringen av forskningen.

NPM sin innflytelse på oppfatningene av hvordan staten skal drive fram nødvendig kunnskapsproduksjon for offentlig politikk, berører den innholdsmessige siden av rusmiddelforskningen. I en større litteraturgjennomgang av forskning om forholdet mellom kunnskap og politikk i helsesektoren, knytter Pons og van Zanten (2007) utviklingen av kunnskapsbaserte reguleringsverktøy til endringene i forvaltningsstrategier slik de er formulert i tradisjonen for NPM. Kunnskap får slik de ser det en selvstendig rolle som reguleringsverktøy. Kunnskapsbaserte verktøy som evalueringer, kunnskapsoppsummeringer, meta-analyser og benchmarking-strategier bringer forskning inn i policy-prosessene på en ny måte og gir den potensielt en mer direkte effekt på politikkenes utforming.

Den omfattende internasjonale forvaltningsforskningen knyttet til utviklingstrekk som NPM, finner blant annet at de skandinaviske landene hadde en tydeligere motstand mot denne formen for tenkning enn Anglo-saksiske land (Christensen and Læg Reid 2007). Det er likevel gjennomført omfattende forvaltningsreformer i Norden der strategier fra NPM har vært et viktig element. Disse forvaltningsreformene har også hatt innflytelse på den institusjonelle plasseringen av blant annet rusmiddelforskningen.

Disse utviklingstrekkene spiller dermed inn på tre måter i forhold til de forskningsmiljøene som omfattes av denne studien. Det dreier seg om hvordan de organiseres og finansieres, hvordan de får en rolle i forhold til forvaltning og politikk og ikke minst hvordan forskningsspørsmålene stilles.

Debattene som har gått i forskningen både om bruk av meta-studier som grunnlag for forebyggings tiltak og kravet om randomiserte kontrollerte forsøk (RCT) i forhold til behandlingsanbefalinger, er knyttet til utviklingstrekk i den nye styringsideologien. Motstanden mot dette i de samfunnsvitenskapelige miljøene sier også noe om eksistensen av et integrert kunnskaps- og verdifelleskap i de nasjonale fagmiljøene. Forvaltningsforskningen peker på at de nasjonale tradisjonene på ulikt vis transformerer og transenderer det som i utgangspunktet kan være ganske stringente NPM-reformer (Christensen and Læg Reid 2007). Disse innsiktene fra forvaltningsforskningen er viktige for å kunne forklare utviklingstrekk i den nordiske alkohol- og narkotikaforskningen de siste 10 årene.

Strukturendringer fra 1990-tallet

Fra midten av 1990-tallet har den nordiske alkohol- og narkotikapolitikken gjennomgått betydelige endringer. Alkoholpolitikken er blitt liberalisert på en gjennomgripende måte både gjennom prisreduksjoner, økning i antallet utsalgssteder og fri privatimport av alkohol i EUs medlemsland. Skadereduksjon har blitt et vesentlig element i den narkotikapolitiske innsatsen i alle nordiske land, kanskje med unntak av Sverige. Spørsmålet om rusmiddelpolitikk skal være et særrområde eller om det skal inkluderes i det mer allmenne helse- og sosialfaglige feltet har egentlig ikke blitt drøftet i sammenheng med disse endringene selv om endringene i alkohol- og narkotikapolitikken ser ut til å bevege feltet i retning av en mer integrert posisjon. Utviklingen i ruspolitikken har medført at det blir mer likt andre felt i den forstand at alkohol har blitt mer likt andre handelsvarer og rusmiddelavhengighet har fått en status mer lik andre sykdomstilstander (Kouvonen 2006; Tigerstedt m.fl. 2006).

Den politiske endringen har fått følge av organisatoriske endringer i forskningsvirksomhetene, selv om det ikke nødvendigvis dreier seg om et årsaksforhold mellom politiske og organisasjonsmessige endringer. Men også for forskningen er inntrykket at organisasjonsendringene trekker rus-temaet inn i enten en større akademisk sammenheng eller inn i en tydeligere velferdspolitisk sammenheng.

I Finland gjennomgikk forskningsmiljøet en stor omorganisering på grunn av omstruktureringen av alkoholmonopolet, Alko på 1990-tallet. Alko hadde selv i nordisk sammenheng en helt enestående posisjon som innflytelsesrikt myndighetsorgan i det gamle systemet. I 1996 ble forskningsmiljøene i the Social Research Institute of Alcohol Studies, flyttet over til Stakes (Forsknings- og utviklingscentralen för social- och hälsovården). Det skjedde dermed en forflytning av virksomheten fra at forskningen ble drevet i det statlige alkoholmonopolet til at forskningen ble en integrert del av statlig faglig og forvaltningsmessig virksomhet. I 2000 ble narkotika styrket som forskningstema, og miljøet var faset etablert som Forskergruppen for alkohol og narkotikaforskning i Stakes. Forskning om spillavhengighet kom inn i gruppens program i 2007.

Den danske rusmiddelforskningen har ikke hatt en slik sterk og selvstendig posisjon som i Finland. Forvaltningen har hatt sine interne forskningsressurser, men ellers var det meget begrenset akademisk forankret forskningsvirksomhet før Center for rusmiddelforskning ble etablert i Århus i 1993. Bortsett fra to professorer som hadde stilling ved universitetet, hvilte hele virksomheten på eksterne prosjektmidler. Ved århundreskiftet ble forskningen presentert med fire hovedområder; forskning om forebygging, behandling, politikk og hverdagsliv (Spannow 2001). Fra starten var narkotikaforskning dominerende på senteret. Alkoholtemaet har kommet sterkere inn etter hvert, og særlig fra 2001 da senteret ble sikret kontinuerlig finansiering av alkoholforskning. På slutten av 1990-tallet fikk senteret også større ansvar for å følge pasientstrømmer i behandlingsapparatet i registreringssystemet Danris (Dansk rehabilitering og informasjonssystem). Situasjonen i dag er at det finnes to hovedmiljøer for forskning, Center for rusmiddelforskning som ligger ved Universitetet i Århus og Center for alkoholforskning som er en del av Statens Institut for Folkesundhed. Center

for alkoholforskning ble etablert i 2002. Fra 2007 er de danske sektorinstitutter integrert i Universitetene. Folkesundhedsinstituttet er lagt inn under Syd-Dansk Universitet.

I Sverige etablerte de Sorad, Centrum för socialvetenskaplig alkohol- och drogforskning, i 1999. Sorad ble etablert ved Stockholms Universitet. For den samfunnsvitenskaplige forskningen hadde Folkhälsoinstitutet og Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) tidligere hatt en betydelig aktivitet, samt at det hadde vært markante universitetsprofessorer på feltet, først Kettel Bruun og deretter Eckhart Kühlhorn i sosiologi. Sorad ble i hovedsakelig finansiert fra kilder utenfor universitetet. Forskningen ble gruppert i tre hovedtema; rusmiddelforbruk og problemer, samfunnets tiltak mot rusmiddelproblemer og rusproblematikk i komparativt perspektiv. Ved avslutningen av den første bevilgningsperioden var det stor usikkerhet rundt Sorads finansiering. En første avklaring på dette kom våren 2007 da Sorad oppnådde status som Centre of excellence, noe som ga en form for basisbevilgning over en 10-års periode. Fra nyttår 2008 er også forskningssenteret knyttet mer formelt til SV-fakultetet gjennom faste bidrag fra fakultetets budsjett. Totalt har dette stabilisert senterets finansielle situasjon i løpet av 2007.

Statens institutt for rusmiddelforskning (Sirus) er det nasjonale tyngdepunktet for samfunnsvitenskaplig rusforskning i Norge. Sirus har sammen med den Alkoholpolitiske forskningsinstitusjonen i Finland (opprettet i 1952) lengste forhistorie av institusjonene som studeres her. Sirus sin forløper, Statens institutt for alkoholforskning (Sifa) ble opprettet i 1960. Forskning om alkohol- og narkotikaproblematikk i Norge drives i all hovedsak i instituttsektoren, og institusjoner som Nova (Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring) og Iris (International Research Institute of Stavanger) har hatt noe kontinuerlig virksomhet på feltet. I tillegg drives noe rusforskning av enkeltpersoner ved universitetene. Den viktigste organisatoriske endringen skjedde i forbindelse med en større reorganisering av helseforvaltningen i 2000. Fra 1.1. 2001 utgjorde forskningen ved Sifa sammen med dokumentasjonsseksjonen ved Rusmiddeldirektoratet det nye Sirus – Statens institutt for rusmiddelforskning. Ved århundreskiftet ble forskningen i Sirus kategorisert i fire hovedtema: rusmiddelbruk og rusmiddelkultur, forebyggende tiltak, konsekvenser av rusmiddelbruk og behandling og omsorg (Nordlund 2001). En intern omorganisering i 2006 er grunnlag for dagens struktur med tre forskergrupper inndelt ut fra mer metodiske kriterier. Dette har bidratt til en tydeligere inkludering av tematikk fra tobakksforskning og forskning om spillavhengighet inn i porteføljen.

Island har naturlig nok det minste forskningsmiljøet på rusfeltet. Fram til slutten av 1990-tallet var det et lite forskningsmiljø ved Landsspítalinn (psykiatrisk sykehus), der 3–4 forskere drev epidemiologiske undersøkelser og noen andre forskningstema. Dagens aktuelle forskningsvirksomhet er stort sett begrenset til overvåking av forbruksutvikling gjennom nasjonale surveys som drives ved Folkehelseinstituttet og enkeltforskere som driver mindre prosjekter..

Denne gjennomgangen viser at det har vært ganske omfattende endringer i organiseringen av denne forskningen fra slutten av 1990-tallet og fram til i dag. Gjennom denne undersøkelsen håper jeg å utdype kunnskapen om hva endringene har betydd, hvordan den oppfattes av forskerne i feltet og hvordan miljøene selv har vært med på å styre og forme dette.

Forskningsorganiseringen i de Nordiske land

Sentrale miljøer i Norden – størrelse og organisering¹

Regnskapstall for 2006:

Sirus: 34,9 mill DKK

Stakes: 12 mill DKK

Sorad: 19,8 mill DKK

CRF: 13 mill DKK

Ekstern finansiering:

Sirus: 3,7 mill DKK

Stakes: 2,8 mill DKK

Sorad: 9,3 mill DKK

CRF: 7 mill DKK

Forskerstillinger, rekruttering:

Sirus: 22,5 årsverk vitenskaplige, 5 stipendiater

Stakes: 12 faste forskere, assistenter og korttids-kontrakter. Stiftelsen för alkoholforskning: 6 stipendiater og forskningschef.

Sorad: 4 årsverk professor, 4,5 forsker, 11 PhD-student/assistent

CRF: 25 vitenskaplige medarbeidere, 10 lektorer/adjunkter, 9 PhD-studenter, forskningsassistenter

¹ Dokumentasjonen er hentet fra årsmeldinger for 2006. Informasjonen om CRF bygger i tillegg på Mads Uffe Pedersens presentasjon på møtet i Stockholm 2. februar, 2007.

Fagbakgrunn i staben:

Sirus: sosiologi, psykologi, økonomi, epidemiologi, jus, kriminologi, medievitenskap

Stakes: sosiologi, sosialpolitikk, økonomi, statistikk, sosialpsykologi, statsvitenskap

Sorad: sosiologi, sosialt arbeid, medisin, kriminologi

CRF: etnologi, psykologi, sosiologi, jus, filosofi, medievitenskap, politologi (?)

Organisatorisk plassering og grunnfinansiering:

Sirus: Statlig forvaltningsorgan under Helse- og omsorgsdepartementet (HOD), forskningsfaglig selvstendig. Finansieres av eieren, HOD.

Stakes: Forskergruppe under Resultatområde Velferd i Forsknings- og utvecklingscentralen för social- och hälsovården i Finland. Stakes er forvaltningsorgan under Social och hälsöförministeriet og finansieres gjennom offentlig bevilgning.

Sorad: Tverrfaglig forskningscenter ved det samfunnsvitenskaplige fakultet, Universitetet i Stokckholm. Startet med basisbevilgning (tidsavgrenset) fra Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) og professorat ved SU. Centre of excellence – basisfinansiering fra 2007.

CRF: Tverrfaglig forskningscenter ved det samfunnsvitenskaplige fakultet, Universitetet i Århus. Basisbevilgning fra Socialministeriet.

Forskningsorganisering og strategiske planer

Sirus: Virksomheten deles i fire basisaktiviteter: grunnforskning, anvendt forskning, dokumentasjon og formidling/informasjon. Forskningen er organisert i tre faggrupper med hver sin forskningsleder som sammen med direktøren utgjør instituttets ledergruppe. Faggruppene er organisert i de tre temaområdene: Dokumentasjon og deskriptive studier, Forklaringer og konsekvenser og Virkemiddelforskning.

Stakes: Gruppen for alkohol- og narkotikaforskning er organisert innenfor «Resultatområde Velferd» og har en forskningsleder som er med i ledergruppen for resultatområdet. Gruppen presenterer sin forskning gjennom fire hovedtema:

Alkohol- og narkotikavaner og endringer, Konsekvenser av alkohol og narkobruk,

Alkohol- og narkotikapolitikk, Forebygging, behandling og kontroll.

Sorad: Sorad har status lik instituttene ved det Samfunnsvitenskaplige fakultet ved Universitetet i Stockholm. Senterets styre oppnevnes av rektor med medlemmer fra andre forskningsinstitusjoner og samfunnet. Forskningen kategoriseres i tre hovedområder; Trender i rusbruk og problemer, Samfunnets respons på rusproblemer, Alkohol- og narkotikaproblemer i komparativt perspektiv. Den nye bevilgningen og nyansettelser i ledelsen av senteret vil sannsynligvis medføre endringer. Professorgruppen ved senteret vil ha en viktig rolle i de framtidige forskningsprioriteringene.

CRF: CRF har status lik instituttene ved Samfunnsvitenskaplige fakultet ved Universitetet i Århus, og inngår nå i den samme belønningsstrukturen som instituttene. Lederen ved CRF inngår i styringsstrukturen ved fakultetet og sitter i ledergruppen sammen med instituttstyrerne og andre senterledere. Forskningen ved senteret klassifiseres i fire tematiske grupper; Forbruk, Behandling, Kontroll (policy) og Forebygging.

Nasjonal rolle – nordiske modeller

Alle de fire institusjonene skal ivareta en nasjonal faglig rolle på sine felt samtidig som hovedmotivet er å drive forskning. Spørsmål om nasjonal rolle og nasjonal kontekst for institusjonene var sentralt i fokusgruppeintervjuene og i samtaler med forskere individuelt. Den nasjonale rollen omfatter ikke bare kontakt med myndigheter og kunnskapsbidrag til offentlig politikk, det omfatter også kommunikasjon med andre faglige miljøer og den generelle offentligheten. Institusjonene er også viktige med tanke på rekruttering til forskning på rusfeltet. Presentasjonen i denne delen vil ta opp synspunkter fra fokusgruppene på de ulike nasjonale miljøene og aktuell informasjon om forskningssatsinger og bevilgninger – for å få fram hvordan de nasjonale kjernemiljøene utformer sin nasjonale rolle og ivaretar ambisjonene for forskningsinnsatsen.

Den mest gjennomgripende organisatoriske omleggingen for både forskning og forvaltning i nordisk alkoholpolitikk skjedde gjennom omstruktureringen av Alko midt på 1990-tallet. Selv om Alko-tiden oppfattes som en god tid med sjenerøs og stabil ressurstilgang, har ikke forskningsvirksomheten blitt tydelig innskrenket som følge av omorganiseringen. Erfaringen er heller at det er nødvendig å være rede til å forhandle i forhold til fordeling av ressurser i Stakes. Plasseringen i Stakes har ført med seg en tydeliggjøring av en nasjonal faglig oppgave i forhold til andre velferdspolitiske felt og informasjonsoppgaver i forhold til myndighetene. Sett i forhold til dette blir forskningen ved universitetene oppfattet som mer fragmentert og knyttet til avgrensede felt og interessen til enkeltforskere. Det nasjonale ansvaret har også gitt mange flere internasjonale kontakter enn de fleste andre finske miljøer har mulighet til å bygge opp. Forskergruppen ved Stakes oppfattes som et godt forskningsmiljø og er på tross av oppgaver fra myndighetene mer forskningsdrevet enn mange andre grupper ved Stakes.

I fokusgruppen ble det referert en historie fra 1980-tallet der forskningsmiljøet, sammen med tidsskrifter, bibliotek, statistikkføring og pressearkiv ble betegnet som et «kunnskapsmonopol» på alkoholområdet. Det kan være flere årsaker til at betegnelsen ble brukt. Alko hadde på den tiden også en stor forskningsportefølje i biologisk forskning og monolet som institusjon ivaretok myndighetsoppgaver. Forskningsvirksomheten var dermed en del av en svært sentralisert struktur. Når deltakerne i fokusgruppen betegner sin posisjon i forhold til den nasjonale konteksten i dagens situasjon, foretrekker de å bruke betegnelsen «focal point» eller tyngdepunkt for forskningen. Denne rollen som tyngdepunkt forsterkes av at redaksjonen for Nordisk alkohol- og narkotikatidsskrift (NAT) har sin lokalitet i Stakes og at forskningsdirektøren for the Finnish Foundation for Alcohol Studies også driver virksomheten fra Stakes. Finnish Foundation disponerer en årlig bevilgning på 600 000 Euro, som blant annet brukes til rekruttering. I 2007 hadde 6 doktorgradsstipendiater sin arbeidsplass ved Stakes. At det er stipendiater i miljøet er en viktig kilde til kontakt med universitetet. Arbeidsfellesskapet som nå finnes i Stakes går dermed langt utover de 12 forskerne som utgjør Forskningsgruppen for alkohol- og narkotikaforskning.

En annen viktig arena for kontakt med flere universiteter er et nasjonalt narkotikaseminar som har vært drevet siden 2001 av Pekka Hakkarainen og Christoffer Tigerstedt. Seminaret er organisert som et månedlig møtepunkt for forskere og

stipendiater med interesse for narkotikapolitiske tema fra flere universiteter. Virksomheten har fungert som støtte for et 10-talls avhandlinger. Pekka Hakkarainen beskriver hvordan nye forskningsideer har blitt formulert og utviklet ganske spontant i seminaret. Ut fra avhandlingene som nå foreligger synes det å være størst interesse for studier av fritidsbruk i ulike miljøer og studier av organisasjonsmessige og faglige forhold i behandlingssektoren².

Sirus er den største og mest frittstående institusjonen blant de nordiske miljøene. Sirus inngår i Helse- og omsorgsdepartementets sektororganisering, men er forskningsfaglig selvstendig. Rammene for virksomheten legges først og fremst i det årlige tildelingsbrevet som utarbeides i samforståelse mellom departementet og Instituttet. Tildelingsbrevene³ har hatt en relativt ensartet utforming i hele perioden fra Sirus ble opprettet i forbindelse med en større omorganisering i helse- og sosialforvaltningen i 2001. Sirus tilskrives rollen som statens forsknings- og kompetanseorgan for rusområdet, og at instituttet skal ha en nasjonal oppgave i samarbeid med relevante universitets- og høyskolemiljøer og andre aktuelle miljøer nasjonalt og internasjonalt. Videre er det formulert en målsetning om forskningsbidrag til rusmiddelpolitiske tiltak og langsiktig kompetanseoppbygging. Instituttet skal være sentralt for dokumentasjon og formidling av rusrelatert kunnskap. I enkelte saker får de konkrete oppgaver, for eksempel å bistå departementet i utarbeidelsen av en opptrappingsplan for rusfeltet.

Sirus og tidligere SIFA sin rolle i dokumentasjon og kartlegging av forbruk av alkohol og narkotika har vært grunnlag for utviklingen av viktige deler av instituttets internasjonale kontaktflate. Den nasjonale kontaktflaten har vokst de senere årene gjennom at andre institusjoner har driftsoppgaver for Sirus, Bergensklinikkene har for eksempel driftsansvar for et klientkartleggingssystem. Videre har forskere faglig samarbeid med universitets- og høyskolemiljøer utover i landet. Det er fem stipendiater ved instituttet pr. 2007. Over tid har ikke Sirus bidratt til stort omfang av rekruttering, selv om det har økt noe de seinere årene. Dette ble også kommentert i fokusgruppen.

Det er allment anerkjent at alkohol og narkotikaforskningen i Norge hovedsakelig skjer i instituttsektoren, og ikke ved universitetene. Det har vært påpekt gjennom en årrekke at miljøene i universitetene er små og fragmenterte, og det er spesielt på den medisinske og kliniske siden at forskning og utdanning har vært mangelfull. Det er gjort flere tiltak for å imøtekomme denne kritikken de siste årene. Opprettelsen av Forskningskommisjonen for å utrede kunnskapsbehov var et første trinn. De presenterte sin utredning i 2003 (NOU2003:4). Norges forskningsråd har opprettet et nytt forskningsprogram for rusforskning fra 2007. Første trinn i dette programmet var å etablere et universitetsforankret forskningssenter for klinisk rusmiddelforskning. Sentret (SERAF) ble formelt åpnet i desember 2007 og de første bevilgningene til annen forskning er nå gitt fra programmet, hovedsakelig til medisinsk–biologisk og klinisk forskning. Det har ikke kommet et tilsvarende løft på den samfunnsvitenskaplige siden i forhold til universitetsmiljøene. Institutt for kriminologi ved Universitetet i Oslo har tradisjonelt vært blant de mest utadrettede miljøene på rusfeltet i Norge. Nikolay

² Pekka Hakkarainen, intervju 11. april 2007

³ Framstillingen baseres på tildelingsbrev fra 2006, 2005, 2004, 2003, 2002 og 2001.

Johansen, fra kriminologi, mente at hans miljø ikke har maktet å holde en kontinuerlig forskningsvirksomhet gående på området selv om enkeltforskere var aktive i perioder. Sett fra kriminologenes ståsted blir forskningen svært nært knyttet til politikken og forvaltningen når Sirius blir så dominerende på den samfunnsvitenskaplige siden. Sirius ser ut til å ha blitt det naturlige referansepunktet på den samfunnsvitenskaplige siden både for myndigheter og for de medisinske forskningsmiljøene som har vært budsjettvinnerne de siste årene.

Det norske forskningsrådets årsrapport for de samfunnsvitenskaplige forskningsinstituttene viser at Sirius er blant instituttene med høyest grunnbevilgning i Norge (Fjær 2006). Regnskapstallene fra 2006 viser en eksternfinansiering på ca 10% av totalomsetningen. Sirius avviker dermed også fra de andre rusforskningsinstituttene i Norden med tanke på størrelsen på grunnbevilgning sammenlignet med andre instituttmiljøer. Den betydelige forskjellen som dette medfører i konkurransevilkår ble drøftet i fokusgruppen uten at det kom fram noe klart alternativ til denne prioriteringen. Diskusjonen viste likevel at det er et ubenyttet potensial for Sirius til å bruke dette ressursgrunnlaget i samarbeid med andre miljøer nasjonalt. Sirius har stor grad av selvbestemmelse med hensyn til hvordan instituttet utvikler samarbeidet med andre nasjonale fagmiljøer. I den grad noe er blitt pålagt de siste årene, dreier det seg spesielt om å styrke profileringen og formidlingsarbeidet i Instituttet. Det ble en egen stilling for dette i 2007, noe som på kort tid har styrket formidlingsarbeidet. Både formidling til media i forbindelse med publiseringer og den regulære seminarvirksomheten har fått et betydelig løft.

Da Sorad ble etablert i 1999 var dette en i nasjonal sammenheng stor satsing med en relativt sett sjenerøs finansiering fem år framover i tid. I nordisk sammenheng blir likevel Sorad et mindre miljø, og i Sverige er gruppen en blant mange aktører i det samfunnsvitenskaplige feltet. Porteføljen i Sorad ble satt sammen av bevilgninger fra et bredt spekter av kilder i tidsperioden 1999 til 2006. En oversikt⁴ viser bevilgninger fra universitet, forskningsråd, statens institusjonsstyrelse, folkehelseinstituttet, departementer, systembolaget, europeiske og nordiske bidragsytere. Tyngdepunktet ligger i finansieringen fra Forskningsråd (både faste bevilgninger og prosjektbevilgninger), universitet og sosial og helsedepartement. For virksomheten var 2003 et toppår, med en omsetning på ca 22,5 millioner SEK. Ved inngangen til 2007 var situasjonen høyst uklar. Forskningsrådet hadde bebudet reduksjon i grunnbevilgningen med 25% pr år og universitetet var klar på at de ikke var rede til å ta over ansvaret for hele fagmiljøet. Folkehelseinstituttet hadde avsluttet sine faste bevilgninger allerede i 2001, og regjeringsskiftet medførte en endret holdning fra departementenes side for hvordan de skulle bidra til konkrete forskningssatsninger.

Som tyngdepunkt i det svenske miljøet hadde Sorad blitt tilført betydelige ressurser fra starten av, men både fokusgruppen og flere av de som ble intervjuet mente at vesentlige avgjørelser om forskningsprofil og satsingsområder ikke var tatt. Videreføringen forble svært usikker fram til nyheten om at senteret hadde fått status som Centre of Excellence i april 2007. Denne statusen sikrer årlige bevilgninger på 5 millioner de neste 10 årene. Sammen med universitetsstillingene som nå er plassert ved

⁴ Oversikt presentert av Börje Olsson på møte i Stockholm, 2. februar 2007.

senteret (2 professorer, Jan Blomqvist i professoratet til Kjetil Bruun og Jukka Törönen i professoratet etter Robin Room) utgjør dette en god økonomisk, faglig og institusjonell basis.

Verken Sorad som forskningssenter eller enkeltforskere i andre deler av landet som driver rusforskning arbeider i en instituttsektor tilsvarende den norske. De er i all hovedsak knyttet til universiteter eller høyskoler. På den andre siden ser likevel denne forskningen ut til å være relativt konkurranseutsatt, og dermed sårbar for endringer i rammevilkårene.

I nasjonal sammenheng har det vært en styrke for Sorad at de har drevet forskning på tema av stor offentlig interesse. Sorad er den virksomheten ved Stockholms Universitet som har flest referanser i media, noe som universitetets ledelse setter stor pris på⁵. Ledelsen ved Sorad oppfatter selv at de har hatt en tydeligere internasjonal rolle enn nasjonal rolle i tiden det har eksistert. Aktiviteten direkte rettet mot det nasjonale fellesskapet består blant annet av nettverksorganiseringen Sonad (Socialvetenskaplig nätverk inom alkohol- och drogforskning). Dette er et nasjonalt nettverk med en årlig to-dagers konferanse og noe konkret forskningssamarbeid. Det arrangeres også en årlig Sorad-dag der forskning fra senteret presenteres for et større publikum blant annet fra praksisfeltet. Utover det har Sorad kontakt med universitetsmiljøer, der kontaktflaten med miljøet i Stockholm (kriminologi, sosialt arbeid og sosiologi) er mest omfattende. Det er egne utredningsmiljøer innenfor forvaltningen både sentralt og lokalt og det er viktige finansieringskilder utenfor forskningsrådet, som for eksempel tidsavgrensede satsinger som MOB (MOBilisering mot narkotika) og det er flere aktive forskere på rusområdet i et miljø i Sør-Sverige.

I fokusgruppen kom det fram at den nasjonale rollen dreier seg vel så mye om nærhet til forvaltning og politikk som nærhet til et nasjonalt fagfellesskap. Universitetsdirektøren oppnevner styre – som nå består av fagpersoner fra organisasjonsforskning, sosialforskning, sosialmedisin, folkehelse, sosiologi og medisin, sammen med representanter for de ansatte og direktøren ved Sorad.

Center for rusmiddelforskning (CRF) ved Universitetet i Århus har sin bakgrunn i en prosess som startet tidlig på 1990-tallet med forskning først i Rusforskningsinitiativet og seinere CANFAU (Center for alkohol og narkotikaforskning ved Århus Universitet). CRF ble en fastere struktur midt på 1990-tallet, og etablerte i 1994–95 en egen avdeling i København. Oppbyggingen av senteret er særlig knyttet til Jørgen Jepsen sine strategiske aktiviteter for samfunnsvitenskaplig forskning om marginale grupper generelt og narkotikapolitikk i særdeleshet. Forbindelsene til universitetet ble sikret gjennom et samarbeid mellom Jepsen med forankring i jus og kriminologi og Knud-Erik Sabroe som hadde forankring i psykologi og sosialpsykologi.

I den tidlige fasen brukte Jepsen sine kontakter til i psykiatrien i Århus amt blant annet for å få tilgang på gratis lokaler. Ellers var det Social- og Sundhedsministeriene som var viktigste bidragsytere i oppbyggingsperioden for senteret, men med et klart tyngdepunkt i Socialministeriet⁶. Fra 2000 har senteret hatt faste bevilgninger fra Socialministeriet. Dette har medført en tydeligere inkludering av problemstillinger

⁵ Børje Olsson, intervju, 18. april 2007.

⁶ Jørgen Jepsen, intervju 22.mai, 2007.

knyttet til alkohol og flere monitoreringsoppgaver. Pr 2007 ligger grunnbevilgningen til senteret på ca 6 mill DKK, med totalomsetning på 13 mill DKK. De har lav husleie i universitetet. CRF har fortsatt et tyngdepunkt i narkotikaforskning og staben domineres av antropologer, sosiologer og psykologer.

Etableringen av Center for Alkohol Forskning (CAF) i 2002 kan betraktes som en respons til et behov for en tydeligere sosialmedisinsk forskning om alkohol. Senteret er plassert under Statens Institut for Folkesundhed, som i forbindelse med den store strukturomlaggingen i universitetssektoren i 2007 ble organisatorisk innordnet i Syd-Dansk Universitet.

De to miljøene oppfatter at de har en klar arbeidsfordeling mellom seg, og begge miljøer er nå i en situasjon med langsiktig og oversiktlig finansiering. Det er også etablert noen faste samarbeidspunkter mellom miljøene.

I forhold til narkotikapolitiske strategivalg har CRF ofte befunnet seg i det til tider motsetningsfulle feltet mellom sosial- og helsepolitiske tiltak. CRF har historisk vært tettest knyttet til Socialministeriet, men har likevel på en rekke områder hatt et positivt og konstruktivt samarbeid med Sundhedsministeriet/Sundhedsstyrelsen.

CRF sin tydelige forankring i universitetsstrukturen kan oppfattes som et resultat av et ganske langvarig arbeid der forskerutdanning gjennom prosjektarbeid ved senteret har vært viktig. CRF er likevel fortsatt et forskningsmiljø som er aktive i forhold til praksisfelt og politikk. I kontaktflaten mellom forskning, praksis, forvaltning og politikk er det noen «tordenskjolds soldater» som møtes jevnlig, slik Mads Uffe Pedersen beskriver det. Dette er en avgrenset gruppe eksperter som kjenner hverandre godt. CRF er dermed et miljø som har kombinert arbeidet med å bli integrert i universitetsstrukturen med en omfattende portefølje av oppdragsforskning og evalueringer. Kommunikasjonen med det nasjonale fagmiljøet på feltet skjer mer spesifikt gjennom en årlig formidlingsdag og det redaksjonelle ansvaret for fagbladet «STOF».

På Island er det ikke en sentral institusjon eller et miljø for samfunnsvitenskaplig rusforskning. Forskningen har blitt gjort av enkeltpersoner som har hatt Norden og internasjonale forskningsmiljøer som helt vesentlige faglige referanserammer. Det som finnes av nasjonal forskningsinnsats har sin bakgrunn i nasjonens behov for kunnskap om forbruksutvikling og utforming av politikk. De første ungdomsundersøkelsene ble gjort på 1970-tallet, og survey-data er samlet kontinuerlig.

Forskningsbevilgninger har hovedsakelig kommet fra det islandske forebyggingsrådet, forskningsrådet og noen mindre fond. Hildigunnur Ólafsdóttir fikk også mulighet til å drive forskning innenfor Landspítallin (psykiatrisk sykehus) i tidsperioden 1972 til 1998. Endringene som skjedde i sykehuset på slutten av 1990-tallet er i tråd med de generelle utviklingstrekkene i behandling og organisasjon. Fra 1970-tallets vektlegging på helhet og sosiale forhold som åpnet for også samfunnsvitenskaplig forskning i hospitalet, kom endringen i retning av et mer biologisk–medisinsk paradigme. Ólafsdóttir driver nå sin virksomhet ved Reykjavík Akademi. Der inngår hun i et fellesskap med forskere fra samfunnsvitenskap og humaniora, men det er ikke et organisert nettverk av forskere på alkohol- og narkotikafeltet i Island. For å opprettholde forskningsvirksomheten har man blitt mer avhengig av prosjektfinansiering de siste årene. Det er blitt mer konkurranse og bevilgningene

splittes opp. Det oppfattes som at stadig mer detaljerte søknader kreves for stadig mindre penger. Samtidig åpner det seg nye finansieringsmuligheter gjennom europeisk samarbeid.

Forskningen som foregår på Island må ses i internasjonal sammenheng. De enkeltforskerne som driver sin virksomhet på feltet driver den først og fremst i samarbeid med internasjonale kontakter heller enn nasjonale.

Historiske linjer for fagtradisjonene i forskningsmiljøene

Den samfunnsvitenskaplige rusforskningen i Norden har sin bakgrunn i den radikale sosiologien fra 1950- og 60-tallet og i den sosialmedisinske tradisjon fra samme tidsperiode. Dette var grunnlaget for studier av alkoholkonsum i kulturelt og sosialt perspektiv (Mäkelä 1988). Kari Poikolainen beskriver godt hvordan det var stor interesse for sosialmedisin og sosiale problemer i perioden han studerte medisin på 1960-tallet. Å kombinere psykiatri, sosialmedisin og statistikk ble betraktet som helt naturlig. Noen studerte også litt sosiologi, uten at det nødvendigvis ble eksamener av det⁷. Da Statens institutt for alkoholforskning (Sifa) ble etablert i Oslo i 1960, var det blant annet et resultat av helsedirektør Karl Evang sin interesse for og aktive bruk av sosialepidemiologi i helseforvaltningen. Men statusen til samfunnsvitenskaplig og sosiologisk tenkning illustreres også tydelig av at sosiologen Sverre Brun-Gulbrandsen ble den første lederen for instituttet.

Den biologisk–medisinske forskningen om rus og avhengighet var etablert tidligere og helt uavhengig av både den sosialmedisinske og den sosiologiske interessen for tematikken. Avstanden mellom de biologiske perspektivene i medisinen og den sosialmedisinske og sosiologiske ble forsterket av at perioden var preget av kritikk mot lukkede institusjoner og stor skepsis til medikamentell behandling.

Det varierer likevel hvordan dagens organisering og forskningsprioriteringer er preget av denne forhistorien. Det er bare det finske og norske miljøet som har sine røtter direkte tilbake i de faglige og politiske overveielser som ble gjort på 1960-tallet. For de andre miljøene er forbindelsene uklare på grunn av flere avbrudd og organisasjonsendringer. I Danmark og Sverige var det også konstruksjoner som skulle drive forskning og utredning for politikk og forvaltning på rusmiddelområdet, men de fikk ikke form som permanente forskningsinstitusjoner. På 1970-tallet eksisterte et Kontaktutvalg for ungdomsnarkomani i Danmark og på 1980-tallet hadde det danske alkohol- og narkotikarådet under Sundhedsministeriet en forskningsforpliktelse. Men disse konstruksjonene ble mest knyttet opp mot politikkutforming, og lyktes ikke i å utvikle helhetlige forskningsstrukturer⁸. I Sverige spilte organisasjoner som CAN en viktig rolle for å utvikle epidemiologiske studier, men de ble utover 1970 og 80-tallet mer

⁷ Kari Poikolainen, intervju, 10. april, 2007.

⁸ Jørgen Jepsen, intervju 22. mai, 2007.

og mindre inkludert som en del av statsforvaltningen blant annet for å iverksette politikk (Rothstein 1992).

Det er interessant å merke seg at de to «yngste» forskningsmiljøene også peker på konkrete politiske utfordringer som årsaker til at de ble etablert som mer permanente miljø. Karen Elmeland mener at den allmenne interessen for narkotikaspørsmålet på 1990-tallet var vesentlig for etableringen av forskningssenteret i Århus⁹. Fokusgruppen i Stockholm var enige om at ønsket om å ivareta nasjonal politikk etter av Sverige ble medlem i EU var en vesentlig faktor bak etableringen av Sorad. Den medisinske forskningen på rusområdet har tradisjonelt stått svært sterkt i Sverige, og dermed ble det også viktig å markere at miljøet skulle være samfunnsvitenskaplig gjennom å ha «socialvetenskaplig» i navnet.

Det finnes dermed to hovedmodeller for organiseringen av rusforskningsmiljøene i Norden. Den ene modellen er organisering i forvaltningen enten som eget institutt eller i et sektorforskningsinstitutt, slik som i Norge og Finland. Den andre modellen er organisering i universitetet i egne sentra som i Sverige og Danmark. De to sentrene har hatt en svært ulik utvikling, i og med at Sorad i utgangspunktet hadde en stor, fast og sjenerøs bevilgning, mens CRF bygde seg opp gjennom eksterne midler i en årrekke. Sorad ble opprettet som svar på politiske utfordringer knyttet til medlemskap i EU, mens CRF i stor grad ble bygd opp på en kritisk tradisjon i narkotikaforskningen.

Det er verdt å merke seg at modellen med forankring i universitetet er den som er nærmest i tid i akkurat vårt tilfelle. Det kan uttrykke noe om hvordan oppfatningen av forskningens mest passende tilholdssted har endret seg, og dels, en felles forståelse av et tydeligere skille mellom forskning og mer forvaltningsnær kunnskapsproduksjon.

⁹ Karen Elmeland, intervju 22. mai, 2007

De sentrale fagmiljøene – karakterisering av forskningstema

I det følgende skal det gis en oversikt over forskningstemaene slik de i 2007 presenteres i dokumentasjon fra de fire sentrale fagmiljøene i denne undersøkelsen. Det er stort sammenfall i forskningstema i de fire miljøene, men det er også interessante forskjeller, spesielt i måten temaene betegnes på. Dette kan gi interessant kunnskap om hva som har vært nødvendige prioriteringer i miljøene.

Fokus	Finland	Norge	Danmark	Sverige	Island
Vaner, befolkningsnivå	Forbruksvaner og endringer	Dokumentasjon og deskriptive studier	Forbruk	Forbrukstrender	Forbruksmønster og kultur
Vurdering og analyse av konsekvenser	Konsekvenser	Forklaringer og konsekvenser		Problemer	Konsekvenser
Politikk	Alkohol og narkotika-politikk	Nasjonal og internasjonal alkoholpolitikk	Kontrollpolitikk		Alkohol og narkotika-politikk
Innsatser	Forebygging, behandling og kontroll	Virkemiddel-forskning	Behandling, kontroll, forebygging	Samfunnsmessig respons på alkohol og narkoproblemer	Forebygging, behandling
				Rusmiddel-problemer i komparativt perspektiv	

I presentasjonene fra landene brukes i stor grad de samme betegnelse om forskningstema. Sirus avviker fordi de har valgt en kategorisering som peker på mer overgripende temaområder og som dermed også omfatter tobakk og pengespill som skal være en integrert del av forskningsvirksomheten. I strategiplanen for perioden 2006–09 formuleres satsingsområdene også tematisk og omfatter alkoholpolitikk, bruksmønster og ruskarriærer, forebygging og konsekvenser av bruk av rusmidler. Det er bare presentasjonen fra Sorad som nevner komparasjoner som forskningsoppgave, og CRF er alene om å løfte fram studier av kontrollpolitikk. Narkotikapolitikk nevnes ikke eksplisitt i overskriftene fra Sirus. Den svenske kategoriseringen skiller seg ut med hensyn til å bruke betegnelsen «problemer» mer enn de andre som bruker betegnelsen konsekvenser.

Tammi (2007) argumenterer med bakgrunn i tradisjonen fra Kjetil Bruun at det normative grunnlaget for forskningen best kan uttrykkes gjennom ønsket om at beskyttelsen av underprivilegerte og marginaliserte mennesker skulle være ledesnor for utformingen av regulering av rusområdet (Tammi 2007). Dermed skulle også forskningen ha et politisk motiv og forskningen skulle ivareta denne målsetningen i sitt arbeid for å bidra til at politikken var forskningsbasert. Christoffer Tigerstedt mener den

finske forskningen siden tiden i Alko har hatt en dobbel strategi, bestående av en problemvinkel og en kulturvinkel¹⁰. Det er rimelig å forvente at balansen mellom de to innfallsvinklene har variert over tid og mellom de nordiske landene. I norsk sammenheng er det argumentert for at problemvinkelen har overskygget forskningsområdet. Ola Stavseng betegner dette som en «tilskuerlogisk» holdning både i forskning og politikk på rusområdet. Dette er en logikk som tar utgangspunkt i at ungdommen er i fare, og at redningen kommer gjennom tiltak utenfra – fra samfunnet eller voksenverden (Stavseng 2001). Det er også en tilnærming som gir et bestemt motiv for forskningen i forhold til å rette oppmerksomhet mot mulige problemer og løsningstiltak eller forebyggingstiltak.

Det er klart at en problemvinkel i forskningen er en viktig legitimeringskilde. Den treffer ikke bare myndighetene som har problemløsning som oppgave, men også en de frivillige organisasjonene som har hatt en ikke ubetydelig innflytelse i nordisk sammenheng. Avholdsorganisasjoner og alle typer interesse- eller selvhjelpsorganisasjoner har sett på forskningsbasert kunnskap som viktig for sin virksomhet – særlig hvis den passer inn i forhold til etablerte verdier og målsetninger for virksomheten.

Utviklingstrekkene knyttet til New Public Management de siste to ti-årene har bygd videre opp under en vektlegging på effekter av tiltak. Den svenske fokusgruppen pekte blant annet på dette fenomenet at vi nå er inne i en tid med større etterspørsel etter effektive *metoder* enn etter forskning på *norm brytende* atferd. I Århus vurderte forskerne at prosjektene dekket satsingsområdene relativt godt, bortsett fra på temaet forebygging, der det også ble kommentert at det var utfordrende å etablere et ikke-moraliserende perspektiv. En samlet vurdering fra svært mange av informantene var at det over tid var samlet store mengder survey-data der forskningspotensialet langt fra var utnyttet.

Uavhengighetens rammer

Kontinuitet og stabil ressurstilgang fra offentlige finansieringskilder blir sett på som et ubetinget gode i alle miljøene som er besøkt i forbindelse med denne undersøkelsen. Det er det finske og norske miljøet som over tid har hatt størst stabilitet og de beste rammene. Sorad startet med gode bevilgninger, men hadde stor usikkerhet før det fikk bevilgningen til «Centre of excellence» og kom inn på SV-fakultetets faste budsjett, mens CRF i Århus ble bygd opp gjennom prosjektfinansiering før den faste bevilgningen fra Socialministeriet var på plass i 2000. Manglende langsiktighet i bevilgninger en den enkeltfaktor som i størst grad skaper ad hoc vridninger i prioriteringene.

Spørsmålet om forskningsinitiativ og forskningsmessig uavhengighet, dreier seg om to beslektede, men ikke helt like problematikker. Forskningsinitiativet dreier seg mye om balansen mellom anvendt forskning og grunnforskning, eller i hvor stor grad forskningen rettes inn mot å løse samfunnsmessig definerte problemer kontra problemstillinger reist fra fagmiljøenes side. Det er ikke et tydelig skille mellom de to måtene å utvikle forskningsspørsmål på, det må i større grad betraktes som et

¹⁰ Christoffer Tigerstedt, intervju 10. april, 2007

kontinuum med ulik balanse mellom akademiske og anvendte problemstillinger. Spørsmålet om forskningsmessig uavhengighet blir ofte tolket som et spørsmål om styring av innhold og konklusjoner i forskning, men det omfatter også prosessene der prioriteringer skjer og framforhandlingen av felles oppfatninger om behov for forskningsbasert kunnskap. Den mest vanlige formen for styring av forskning i nordisk sammenheng skjer gjennom forvaltningsorganenes bestillinger av kunnskapsgrunnlag til tjenesteutvikling og politikktutforming. Dette er i liten grad en styring ovenfra, den skjer som regel gjennom ulike forhandlingsprosesser.

Spørsmål om faglig uavhengighet og styring av forskning har vært oppe med ujevne mellomrom i rusforskning så vel som andre forskningsfelt med stor politisk relevans. Er det mulig å få bedre forståelse av utviklingstrekk på bakgrunn av tidligere debatter om temaet? Avviker dagens krav om nytte og policy-relevans fra kravene som også ble stilt til forskningen for 15 til 20 år siden? Både i nordisk og internasjonale sammenheng har kravet om politisk nytte og at forskningsinstitusjonene har policy-relaterte oppgaver i liten grad blitt oppfattet som problematisk:

«At times this mission-oriented model of research conflicts with the belief that science is best conducted in an atmosphere of complete intellectual freedom. Nevertheless, there is little in the literature on research centres that indicates that scientists are uncomfortable to make science relevant to social needs» (Babor, 1993:59).

Den politiske oppmerksomheten mot forskningsfeltet framstår både som ressurs og som en viss belastning når de tre store fagmiljøene CRF, Sirius og Stakes-gruppen oppsummerer status og utviklingstrekk for forskningen ved århundreskiftet. Fra CRF blir det kommentert at det har vært en vekt på praksisorientert forskning som følge av finansieringsmåten, og at pengene på 1990-tallet kom lettere til narkotikaforskning enn til alkoholforskning (Spannow 2001). Evalueringer har utgjort en forholdsmessig større andel av porteføljen ved CRF enn ved de andre instituttene.

Fra norsk side peker Sturla Nordlund (2001) på et økende krav fra «brukerne» om nytte av forskningen: «I en tid da «brukerne» i større og større grad synes å skulle bli styrende for forskningen mener vi det er viktig å forsvare forskernes rett til å faktisk drive forskning, dvs. uavhengig, kritisk og langsiktig kunnskapsutvikling, også av en art som ikke umiddelbart synes anvendelig for «brukerne». (Nordlund 2001, 97)

I den finske tradisjonen har det vært lagt vekt på forbindelse til nasjonalt og internasjonalt miljø. Simpura mente at det ikke var blitt svekket gjennom etableringen i Stakes, men at miljøet hadde fått en bedre kontakt med kommunalt og statlig utviklingsarbeid og en bedre tilgang til en bredere problematikk om sosial utstøting (Simpura 2001). Organisasjonsendringen ser dermed ut til å ha gitt tydeligere nasjonal forankring og grunnlag for formulering av nye forskningsspørsmål.

I møtet med de nordiske forskningsmiljøene i 2007 ble spørsmålene om uavhengighet og forskerinitiativ tematisert på ganske ulike måte ut fra de ulike nasjonale kontekstene. Det er ingen som oppfatter å bli «styr» i snever forstand, men miljøene og enkeltforskerne inngår i ulike former for forhandlinger rundt forskningsvirksomheten. En sammenstilling av erfaringer fra de ulike landene kan gi inntrykk av hvordan dette preger forskningens prioriteringer og innretning.

Når miljøet i Stakes opparbeider sine forskningsprioriteringer skjer det gjennom det som oppfattes som en avveining mellom instituttets behov og forskernes egne interesser. Fokusgruppen ved Stakes peker på flere faktorer som spiller inn i den konkrete utformingen av forskningssatsingene. På den ene siden blir listen gjerne konsentrert om problemer, fordi det tross alt er problemløsninger det forventes at Stakes skal gjøre noe med. På den andre siden gir blant annet survey-materialet som er samlet over tid et meget godt grunnlag for mer kvalitative studier. Det kommende året skal det blant annet gjøres personlige intervju i forbindelse med den store nasjonale surveyen om forbruk av alkohol. Samarbeidet i NAD nevnes også som noe svært positivt som blant annet har gitt muligheter for komparative studier av alkoholpolitikk. Det er noe usikkerhet i den finske gruppen om de får opprettholde det gode ressursgrunnlaget de har hatt etter som flere forskere kommer til å gå av med pensjon de kommende årene. Det er også usikkerhet om en større andel av den forvaltningsgenererte forskningsporteføljen skal konkurranseutsettes. Dette oppfattes som en trussel, selv om det er stor enighet om at forskergruppen har en sterk posisjon på «huset».

Forskningsmiljøene i Finland har tradisjonelt stått nært politikken, og erfarne forskere er involvert i viktige beslutninger spesielt på alkoholområdet. Noen av informantene kommenterte at dette kunne være et kontroversielt punkt i forhold til at forskningsmiljøene skal evaluere effekten av tiltak der de selv har hatt stor innflytelse gjennom råd.

I den norske fokusgruppen ble dette at forskning kan bli en del av en symbolpolitikk pekt på som et problem. Fra politisk hold legges det stor vekt på evalueringer som forskningsmiljøene forsøker å gjennomføre på en mest mulig kvalifisert måte. Erfaringsmessig oppleves dette som å ha lite effekt utover å fungere som legitimering av offentlig politikk. Generelt ble evalueringer betraktet som klattvise og kortsiktige bevilgninger som i liten grad følges av langsiktig forskning der det er mulig å dra nytte av datamateriale og innsikter fra evalueringene.

Fra forskerne i Sirius sin side ble føringene som settes gjennom kontakt med departementet i forbindelse med de årlige tildelingsbrevene sett på som uproblematisk. I tillegg til en liste av viktige forskningstema, gir tildelingsbrevet en generell oppfordring om å: «... satse på prosjekter hvor sannsynligheten for å oppnå ny og viktig kunnskap er særlig stor» (s.3). Dette er en formulering som går igjen i samtlige tildelingsbrev fra 2001 til 2006. Så lenge ressursgrunnlaget er så godt ligger oppfordringen om å bidra med «ny og viktig» kunnskap helt i tråd med forskernes eget ønske for virksomheten. Internt i Sirius skjer utformingen av forskningssatsingene gjennom årlige virksomhetsplaner og 3-års strategiplaner. Der balanseres det mellom det som er Sirius sine faste oppgaver og det man legger opp til av nysatsinger. Nye satsinger vil i stor grad bygge på forskningsinteressen til de ansatte forskerne, men også initiativer fra Norges Forskningsråd eller fra ulike myndighetsorganer. Deltakerne i den norske fokusgruppen hadde nesten samtlige deltatt i ulike offentlige råd og ekspertutvalg, blant annet for å utarbeide retningslinjer.

Fra svensk side kom det opp en noe uventet problemstilling om *mangel* på politisk styring av forskningen. Børje Olsson¹¹ mente at regjeringsskiftet i 2006 hadde endret situasjonen i Sverige ganske mye. Den nye borgerlige regjeringen har gått inn for at universitetene i større grad skal styre seg selv. I sosialdemokratiet hadde eksempelvis politikere vært oppnevnt for å lede universitetenes styrer. Den nåværende regjeringen går inn for at forskere må fordele selv, uten at samfunnet skal legge føringer. Det betyr at samfunnsforskningen og humaniora må konkurrere for eksempel med medisin og naturvitenskap. Olsson mener det har blitt vesentlig vanskeligere å vinne fram når politikerne ikke peker i retning av viktige forskningsoppgaver for samfunnsvitenskapen. Det som også viser seg er at når forskningen skal være tydelig anvendt, kommer forvaltningen selv til å gjøre mange av disse oppgavene. I Sverige har for eksempel landstingsnivået i forvaltningen stor utredningskapasitet og Folkhälsoinstitutet er også en sentral institusjon for slike oppgaver.

Situasjonen rundt Sorad viste mange interessante faktorer knyttet til spørsmålet om uavhengighet i forskningen. Det viste utfordringene knyttet til mangel på kontinuitet i bevilgninger, men også at konkurransen internt i academia er så sterk at det blir nødvendig med politisk støtte for å opprettholde samfunnsvitenskaplig rusforskning. Universitetene blir slik sett ingen garantist for uavhengig forskning på dette området.

Det danske miljøet hadde fra starten av evalueringsoppdrag som en vesentlig del av sin portefølje. I intervjuene ble dette i stor grad beskrevet i relativt positive vendinger, fordi evalueringer har fungert som kilde til datagrunnlag og spørsmål i videre forskning. Data fra evalueringene brukes både av PhD-studenter og forskere, og det er også etablert internasjonalt samarbeid ut fra dette. Også i dansk sammenheng oppleves det en grad av politisk avhengighet og gjerne at sosialdemokratiet er mer positiv til denne typen forskning enn andre. Det var derfor stor bekymring i forskningsmiljøene i forbindelse med regjeringsskiftet i 2001. Det viste seg likevel at politiske endringer også potensielt fører med seg nye forskningsoppgaver, eller som Karen Elmeland uttrykker det: «Alt skal jo evalueres».¹² Strukturelle endringer gir opphav til interessante forskningsspørsmål.

CRF har gjennom de siste årene blitt stadig mer integrert i Universitetet, og har dermed også fått tilgang til det samme belønningssystemet som universitetet. Mads Uffe Pedersen sitter nå i ledergruppen for SV-fakultetet på linje med lederne for instituttene. Formelt skal nå senteret ha tilgang på de samme ressursene som fakultetet for øvrig. Forskningsinitiativet ligger fortsatt i stor grad hos forskerne som gjennom prosjektmidler kan knytte til seg prosjektassistenter (studenter). Det er arbeidet til disse assistentene som blir grunnlag for eventuelle doktorgradsopplegg. CRF oppfattes som tydeligere uavhengig i dag, slik Pedersen ser det, fordi Centeret nå er en del av universitetet i motsetning til situasjonen midt på 1990-tallet da de var faste kontraktspartnere med Socialministeriet. Finansieringsmåten gjør nå at Centeret får penger for doktorgrader og ministeriet har akseptert at de er en del av universitetet. De har ingen forpliktelse, men er likevel villig overfor Socialministeriet som fortsatt er den viktigste bidragsyteren. Den mest problematiske situasjonen var heller i tiden før de

¹¹ Børje Olsson, intervju, 18. april 2007.

¹² Karen Elmeland, intervju 22. mai, 2007.

fikk sin basisbevilgning. Da var det lett å bli trukket inn i kontroverser mellom helse, sosial- og innenriks- ministeriene der virksomheten ble tatt til fordel for de forskjellige synspunktene. De underliggende bindingene tolkes slik at det er enklere å ha kritisk distanse til både politi og politisk nivå enn til embetsmannsapparatet i departementene¹³.

Regjeringen har etablert noen vitensentre som brukes for klare utredningsoppdrag. CRF representerer i den forbindelse mer forskningsmessig pondus. De tar vanligvis ikke rene utredningsoppdrag – men i den grad det er aktuelt for metodeutvikling, kan det likevel være interessant (eks. utvikling av hurtigevaluerings-metoder for prosjekter).

Forskningsskunnskap og moderne forvaltning

Uavhengighet og bindinger skapes i et spekter av forhandlingsprosesser i de ulike nasjonale kontekstene i Norden. Island er ikke presentert spesielt i dette avsnittet, men bør absolutt nevnes i denne oppsummeringen fordi et viktig aspekt ved forskningen på Island har blitt å representere nasjonen i internasjonale fora. Kapasiteten som ligger på nordisk og europeisk nivå til å stille interessante forskningsspørsmål for samfunnsforskningen vil derfor være av spesielt stor betydning for å drive den type forskning på Island.

Kravet om forskningens nytte er alltid blitt møtt med en viss skepsis selv om det er et klart ønske om at forskning skal brukes. Bruken av evalueringer i moderne forvaltning og politikkkutforming treffer noen av paradoksene i dette. Evalueringer og utredninger representerer en potensiell vekstarena for samfunnsforskning på rusfeltet, samtidig som de i svært varierende grad gir grunnlag for mer systematisk forskning. I de nordiske miljøene er det forskningssentra som har hatt stor nytte av evalueringsoppdrag i oppbyggingsperioden, som CRF, mens den norske gruppen peker på hvordan evalueringer har splittet opp forskningsinnsatsen. Videre viser gruppediskusjonene at politisk interesse og politisk vilje til å styre kanskje har en større positiv betydning enn man i utgangspunktet skulle tro. I de svenske miljøet erfarte man at politisk interesse hadde vært en ressurs for å sikre forskningsmidler i konkurranse med en sterk medisinsk tradisjon, og i historisk sammenheng er det tydelig at politisk interesse er helt avgjørende for etableringen av forskningsfeltet. Politisk oppmerksomhet kan på den andre siden bli vanskeligere å håndtere for forskningen hvis hele miljøer trekkes inn i politiske motsetninger mellom ulike myndighetsorganer, slik det nevnes eksempel på i Danmark. Spesielt i sammenheng med narkotikapolitikk er det lett å bli dratt inn i en det som Nicholay Johansen fra kriminologi ved UiO betegnet som en «bipolar diskurs». På grunn av de politiske motsetningene på narkotikafeltet blir forskning nesten automatisk plassert på en form for usynlig restriktivitetsskala. Dette var et aktuelt tema både i Norge, Sverige, Island og Danmark, men kommer mindre fram i dokumentasjonen fra Finland. I den finske gruppen ble det derimot nevnt som et potensielt problem at forskere ble for direkte trukket inn i politiske beslutninger. Det er mulige utfordringer i forhold til uavhengighet når konkrete politiske tiltak deretter skal evalueres.

Det er vanskelig å hevde at noen organisasjonsformer gir bedre betingelser for uavhengighet enn andre. Den danske erfaringen peker i retning av at det er viktig å bli et

¹³ Mads Uffe Pedersen, intervju, 22. mai, 2007.

fullverdig medlem av universitetet for å få tilgang på ressurser så vel som å være med i de faglige prioriteringene. Langsiktighet er et ubestridt gode, men det er ikke nødvendigvis ensidig positivt å være «vernet». Formuleringen av forskningsoppgaver på velferdsfeltet har i stor grad vært produktivt for Stakes-gruppen.

Samfunnsvitenskap og folkehelseperspektivet på rusfeltet

På folkehelseområdet får samfunnsforskningen en spesiell tverrfaglig utfordring i møtet med medisinen, og det er en arena som har hatt betydelig politisk interesse over lang tid. Hva slags utfordring ligger i samfunnsforskningens forhold til folkehelseforskningen? Når dette spørsmålet skal besvares ser vi med en gang at folkehelse ikke er et entydig begrep – hva som plasseres under paraplyen varierer mye mellom de nordiske landene. Dermed blir berøringspunktene også svært forskjellige. Virginia Berridge har forsket på de faglige dimensjonene i den britiske «public health» – tradisjonen. Hun mener at «Public Health» historisk har fungert svært godt som arena for flerfaglig virksomhet. Public Health har rent konkret åpnet medisinsk virksomhet for andre disipliner enn medisinen. Det problematiske har i større grad vært at samfunnsvitenskap tenderer mot å bli en mer teknisk disiplin innenfor denne rammen (Berlivet 2005). Innenfor folkehelsetradisjonen har surveyer og evalueringer blitt dominerende metoder. Vektleggingen på samfunnsmessig regulering og strukturelle virkemidler har gjennom det som betegnes som en «Epidemiological transition» i etterkrigstiden, ført til at det er blitt et sterkere fokus på livsstil i folkehelsearbeidet (Berridge 2007). Dermed har det skjedd en forflytning fra forhold som kan betegnes som «stor politikk» (planlegging av strukturelle tiltak i forhold til befolkningen) til individrettet politikk med oppmerksomhet mot individuell atferd og individuelle valg. Dette er tiltak som etterspør en annen type faglighet enn de større strukturelle tiltakene for regulering og tjenestetilbud.

Skepsisen til individorienteringen i folkehelseperspektivet uttrykkes klart av Ragnar Hauge i forbindelse med en debatt om situasjonen for nordisk alkoholpolitikk ved århundreskiftet:

«Det er ikke tilfeldig at dagens alkoholforskning i stor grad består av kartlegging av statistiske sammenhenger mellom alkoholbruk og forskjellige former for sykighet og dødelighet og beregninger av risikoen for å rammes av ulike helseskader innenfor ulike konsumentgrupper. Eller at det norske Rusmiddeldirektoratet nedlegges fra årsskiftet for å integreres med andre institusjoner for helseopplysning i et nytt sosial- og helsedirektorat.» (Hauge 2001, 491).

Hauge knytter folkehelseparadigmet til nyliberalismen fra 1980-tallet. Men knytter også endringer i næringspolitikk og kriminalpolitikk til endringene som har skjedd.

Tigerstedt peker i samme retning når han beskriver den ideologiske endringen: «I den individuelle frihetens, den sociala jämlikhetens och den abstrakta, statistiska (folkhälso)solidaritetsens namn transformerades det länge förhärskande moralistiska och (...) diskriminerande alkoholpolitiska tänkesättet till ett neutralare, riskbaserat och konsumentorienterat tänkesätt» (Tigerstedt 2001, 496).

I motsetning til at forskningen har som motiv å bidra til beskyttelse av sårbare grupper, er det lett for at motivet heller blir å bidra til at sårbare grupper lærer å ta riktige livsstilsvalg. Det er mulig vi ser en historisk linje der samarbeidet med medisinen er blitt mer vanskelig for den samfunnsvitenskaplige forskningen. Er det mulig ut fra dokumentasjonen i dette prosjektet å gi et mer fyldig inntrykk av hvordan forskningsmiljøene i de ulike landene vurderer forholdet til folkehelse i lys av en større oppmerksomhet mot livsstil og individuell atferd. Dette er også en type av oppmerksomhet som passer godt overens med strategier i NPM.

Forholdet til folkehelse – et spørsmål om medisin eller sosiologi?

Hva som naturlig ligger under betegnelsen folkehelse varierer noe i de nordiske landene. Det er likevel en fellesnevner at folkehelseinstitusjonene er store institusjoner med nærhet til politikk og forvaltning på politikfelt av stor relevans for rusforskningen. I hvor stor grad folkehelseinstitusjonene blir sett på som en utfordrer, trussel eller samarbeidspartner er interessant både ut fra spørsmålet om muligheter for tverrfaglighet, om hvordan det sondres mellom samfunnsvitenskap og medisin, og hvordan rusforskerne ser på sin egen politiske rolle. Folkehelse-tradisjonens bruk av sosialepidemiologiske metoder og oppmerksomhet mot studier av effekter av tiltak er også i tråd med den nye «evidence»-tenkningen. I folkehelsesammenheng blir dette gjerne uttrykt som kunnskapsbasert forebygging. Som strategi i forvaltning av et forebyggingsfelt vil denne kunnskapstilnærmingen være kompatibel med viktige prinsipper i New Public Management. Den vil sånn sett kunne få en forrang i politikken.

Det finske Folkehelseinstituttet som i likhet med Stakes er organisert under Social- og helseministeriet og vil fra og med 2009 slås sammen med Stakes. Rusforskningen ved det finske folkehelseinstituttet er organisert i en avdeling for Mental Health and Alcohol Research (www.ktl.fi). Forskningsporteføljen omfatter tema knyttet både til alkohol, narkotika og avhengighet, men er i liten grad rettet mot de mer sosialmedisinske sidene av problematikken. Samlet er rusforskingsmiljøet ved Folkehelseinstituttet mindre enn det samfunnsvitenskaplige rusforskingsmiljøet ved Stakes, mens Folkehelseinstituttet som helhet er vesentlig større enn institusjonen Stakes. I 2004/05 ble det vurdert om den samfunnsvitenskaplige rusforskingsgruppen skulle flyttes til Folkehelseinstituttet. Det gikk klart fram i fokusgruppen at dette ble dette betraktet som en mulig trussel mot det samfunnsvitenskaplige perspektivet i forskningen.

Fokusgruppen uttrykker noen forutsetninger som må gjelde for at det er relevant å arbeide flerfaglig. Det oppfattes som grunnleggende at forskere i folkehelsefeltet uttrykker interesse for den samfunnsmessige konteksten slik at det kan åpnes for sosiologiske og politiske problemstillinger. Christoffer Tigerstedt la spesielt vekt på mulighetene knyttet til samarbeid med demografisk forskning, eksempelvis om tema som sosial ulikhet og helse.

Det er lang tradisjon for gode forbindelser mellom det rettspsykologiske miljøet som nå er ved Folkehelseinstituttet og Sirius. Folkehelseinstituttet har en divisjon for Rettspsykologi og rusmiddelforskning med en egen avdeling for rusmiddelforskning (www.fhi.no). Der er det spesielt forsket på biologiske mekanismer bak

rusmiddelavhengighet. Metodisk er det en sterk dominans av epidemiologiske studier ved Folkehelseinstituttet. Forbindelsene mellom miljøene virker ubesværet. I norsk sammenheng var det en viss forventning om at endringene i organiseringen på rusfeltet fra 2002 skulle medføre at SIFA da ble lagt inn i Folkehelseinstituttet eller at instituttet ble innlemmet i instituttsektoren på like vilkår med andre institutter (med en vesentlig lavere grunnbevilgning). Sirius ble i den sammenhengen et unntak i forhold til flere andre institusjoner som arbeidet med tematikker relatert til folkehelse. Sirius-forskerne i fokusgruppen var entydige på at de samarbeidet godt med Folkehelseinstituttet, men at samfunnsforskningen ville ha blitt skadelidende hvis hele instituttet ble plassert inn under det som Edle Ravndal betegnet som en «mastodont av en institusjon». Argumentet om størrelse synes også å ha vært motivet for at tobakksforskerne fra Folkehelseinstituttet gikk inn for å legge sin forskning inn i Sirius i forbindelse med omorganiseringen i 2002.

Statens Folkhälsoinstitut i Sverige har en mer omfattende sosialpolitisk portefølje på alkohol og narkotikaområdet enn det norske folkehelseinstituttet som i tillegg til forvaltningsoppgaver har er tydelig profilert mot biologisk, medisinsk forskning. Avdelingen for alkohol og narkotika i instituttet har ansvar for spredning av forebyggingsmetoder, tilsyn, kontroll, oppfølging av handlingsplaner m.m. (<http://www.fhi.se/>)

Fokusgruppen omtaler i til en viss grad forholdet til Folkehelseinstituttet i form av konkurranse. Den svenske forvaltningstradisjonen har hatt som et kjennetegn at mye utredningskapasitet har vært plassert i forvaltningen. Dette er en utfordring for akademisk orientert samfunnsforskning. I tillegg har det biologisk–medisinske perspektivet en lang og omfattende tradisjon for alkoholforskning i Sverige¹⁴. Tyngden i denne medisinske og kliniske tradisjonen har gjort det viktig å benytte muligheter til å formulere det som er sosiologisk/samfunnsvitenskaplig interessant på en god måte. I den sammenhengen er det blitt vesentlig å holde fast på en tydelig disiplinforankret/faglig profil for å klare å konkurrere. Hvis det ikke gjøres står andre aktører og forvaltningsorganene rede til å overta alt som er anvendt forskning. Folkehelseinstituttet har tidligere gitt forskningsbevilgninger til Sorad, men i 2006 begrenset dette seg til 250 000 til studier om internettspill og poker. Jukka Törönen, som hadde vært ansatt i noen måneder i april 2007 understreket også behovet for at Sorad skulle definere en identitet og gå opp grensene mot medisinen som hadde vært så dominerende i Sverige.¹⁵

I Danmark er det etablert en ganske klar arbeidsdeling mellom senteret i Århus og Folkesundhedsinstituttet i København. CRF har tradisjonelt hatt en tyngde på narkotikaforskning. Center for Alkoholforskning (CAF) ble etablert som en del av Folkesundhedsinstituttet fra 2002 <http://www.si-folkesundhed.dk/>. Målsetningen var å etablere en mer samlet forskningsinnsats på alkoholsiden. Begge institusjoner ser positivt på å utvikle samarbeidet videre, og det er foreløpig etablert samarbeider om en Phd student og det er etablert et felles årlig møte for presentasjoner. Nå utarbeides det

¹⁴ Et intervju med Leonard Goldberg i NAT, 2007, 541-546, viser til en tradisjon tilbake til midten av 1950-tallet da det ble etablert et professorat i teoretisk alkoholforskning ved Karolinska.

¹⁵ Jukka Törönen, intervju, 18. april 2007.

felles undersøkelsesopplegg, så sann sett er omfanget av tverrfaglig arbeid økende. CAF er likevel en i denne sammenheng begrenset virksomhet, og har valgt en tydelig medisinsk profil i sin forskningsstrategi. Forskningen har vært konsentrert om epidemiologiske studier om sammenheng mellom alkoholforbruk og sykdomsbildet i befolkningen og noe forskning om alkoholbehandling og studie av ungdoms alkoholvaner¹⁶. Dette har gitt sentret betydelig suksess på kort tid, men også hatt som resultat at etableringen ikke har gitt større gevinst i forhold til den samfunnsvitenskaplige forskningen om alkohol. Mads Uffe Pedersen peker på at tema knyttet til alkohol, policy og behandling er dårlig dekket i Danmark.¹⁷

I islandsk sammenheng representerer folkehelsematikken et felt som er stort nok til å bli institusjonalisert, mens den samfunnsvitenskaplige forskningen om rustemaet forblir fragmentert og ad hoc. Et nasjonalt Folkehelseinstitutt ble etablert i 2003 og arbeider naturlig nok innenfor et avgrenset helseperspektiv. Dreiningen mot evidencetenkningen i behandlingsinstitusjonene virker i samme retning, slik Hildigunnur Ólafsdóttir beskriver det¹⁸. Hun mener ut fra erfaringene i Landspítallin (psykiatrisk sykehus) at det har skjedd en endring fra en sosial orientering til en dreining mot et sterkere biologisk–medisinsk paradigme der det ble stadig vanskeligere å lage forbindelser til en mer sosiologisk orientert rusforskning. Behandlingsmiljøet er vesentlig større enn det samfunnsvitenskaplige miljøet, og i et lite land som Island blir det vanskelig å etablere en egen tyngde på det samfunnsvitenskaplige feltet.

Samfunnsvitenskap og folkehelse – erfaringer og modeller

De nasjonale folkehelseinstitusjonene varierer i størrelse og innretning, og rusforskningstiljøene har noe ulikt forhold til dem på nasjonalt plan. I alle landene blir det oppfattet som viktig å ha en selvstendig posisjon i forhold til folkehelseinstitusjonene. Det som meget grovt kan betegnes som et folkehelseperspektiv er forbundet med en viss risiko fra det samfunnsvitenskaplige ståstedet fordi det oppfattes å stå politisk sterkt og ha en begrenset åpenhet overfor samfunnsvitenskaplige problemstillinger. Utover det håndteres dette forholdet litt ulikt i landene. Tydelige grenseganger mellom feltene, som i Danmark og Norge ser ut til å befordre samarbeid på en mer uproblematisk måte enn der det er usikkerhet om ressursfordelingen som i Finland og Sverige. Noen felles forskningsmessige tradisjoner er naturlig nok også en fordel, som i Norge. Samarbeidsmulighetene begrenses når Folkehelseinstituttene har en begrenset forskningsportefølje og stor vektlegging på iverksetting av offentlig politikk, som på Island og i Sverige.

I den samfunnsvitenskaplige rusforskningen har det vært viktig å bidra til økt forståelse av hvordan problem oppstår og tolkes, og hva som er betingelser for både kulturell respons og politikk. Dermed blir konsentrasjonen om metoder og effekter i forebygging som har stått sterkt i forskningen om folkehelse, begrensende sett fra samfunnsforskningens ståsted. Den samfunnsvitenskaplige tradisjonen i Norden er bygd

¹⁶ Janne Tolstrup, intervju, 23. mai 2007.

¹⁷ Mads Uffe Pedersen, intervju, 22. mai 2007.

¹⁸ Hildigunnur Ólafsdóttir, intervju, 20. august, 2007.

på forståelsen om at alkoholproblemet først og fremst et sosialt problem som i den nordiske kulturen spesielt er knyttet til beruselse. I denne sammenhengen representerer en dreining mot folkehelse en medikalisering og individualisering av problematikken. Oppmerksomheten rettes mot risikofaktorer og mulighetene for å endre folks atferd gjennom rådgivning og opplysningsvirksomhet. Det er en dypt rotfestet skepsis mot denne dreiningen i de samfunnsvitenskaplige forskningsmiljøene i Norden.¹⁹ Medikaliseringen på narkotikaområdet har kommet til å dreie seg om medisinsk behandling av en avgrenset gruppe narkotikaavhengige. I den sammenhengen representerer medikalisering noe annet.

I og med at spørsmål om effekter av tiltak har blitt ledemotiv i politisk argumentasjon i de siste årene har politikken fått en viss forkjærlighet for det som grovt kan betegnes som folkehelseforskning. Erfaringer fra de nordiske miljøene viser at det har vært viktig å formulere et mer utvidet samfunnsvitenskaplig perspektiv på forskningen, og den nordiske forskningstradisjonen på rusområdet har vært viktig i den sammenhengen.

Samfunnsvitenskaplige perspektiver i nye forskningssatsinger

Det er ikke noe entydig svar på hva som bør betegnes som samfunnsvitenskaplige forskningen på rusfeltet i dag. Grensene til medisinen er flytende og det finnes mange områder av flerfaglig interesse. I praksis viser det seg også at det er ulike nasjonale tradisjoner for flerfaglighet, noe som illustreres gjennom de ulike forbindelsene til folkehelsefeltet i de nordiske landene.

Det går utover mulighetene i denne undersøkelsen å gi en gjennomarbeidet analyse av hvordan forskningsmiljøene etablerer det samfunnsvitenskaplige feltet. Men jeg ønsker likevel å drøfte hvordan en del samfunnsvitenskaplige kjernetema blir tatt opp i nye forskningssatsinger og i informantenes beskrivelse av framtidige forskningsbehov og ønsker for forskningssatsinger.

De historiske, kulturelle og sosiale betingelsene for rusbruk i samfunnet må betegnes som kjerneelementer i samfunnsvitenskaplig rusforskning. Politikkstudier og studier av tjenester og brukere er også sentrale i den samfunnsvitenskaplige forskningen. Spørsmål om hva som konstituerer normbrytende atferd er av mer grunnleggende sosiologisk karakter, i likhet med studiet av marginaliserte grupper og marginaliseringsprosesser. Marginalisering er et fenomen som gir inntak til å studere grunnleggende sosiale konstruksjoner av normalitet og avvik, verdihierarkier, inkludering og ekskludering. Det er mulig å hevde at oppmerksomheten mot ulike marginaliseringsprosesser har vært en viktig drivkraft for forskning så vel som en sentral horisont for analyse i rusforskningen tradisjonelt. En kort gjennomgang av nye forskningssatsinger med spesiell oppmerksomhet mot problemstillinger knyttet til marginalisering kan gi en pekepinn på hvordan dagens forskning står i forhold til tradisjoner i den nordiske samfunnsvitenskaplige rusforskningen. Drøftingen er basert på forskningsrådsprogrammene for alkohol og narkotikaforskning i Norge og Finland samt søknaden om Centre of excellence-status fra Sorad.

¹⁹ Ragnar Hauge; intervju i NAT 2005, 161-168.

Det norske programmet vektlegger arbeidet som ble gjort i forskerkommisjonen for å oppsummere forskningsbehovene på rusfeltet (NOU2003:4). Rapporten fra 2003 etterlyste blant annet forskning på effekter av ulike tiltak, forskning på rusmiddelbruk og skader og kulturelle forholds betydning for rusmiddelbruk. Programmet er bygd rundt fem hovedområder: rusmiddelrelaterte skader og konsekvenser for tredjepart, arbeidsliv og rus, tidlig intervensjon, vanedannende legemidler og cannabis. Marginalisering nevnes ikke eksplisitt som forskningstema i programmet, men henger sammen med spørsmålet om sosial ulikhet. Inntrykket av at det samfunnsvitenskaplige perspektivet er relativt underordnet i programmet forsterkes gjennom at prioriteringen formuleres som at: «Prioriteringer av prosjektsøknader vil imidlertid fortrinnsvis være med tanke på å komplettere den «klinikknære» forskningen ved det nyetablerte universitetstilknyttede senteret for rusmiddelforskning²⁰.

Tema formuleres noe annerledes i det finske forskningsrådets *Research Programme on Substance use and Addictions*. Satsingen presenteres ut fra fire hovedoverskrifter:

Endringer på makroplan i alkoholpolicy og konsum, forskjeller i drikkevaner; Bruk, skader og narkotikapolitikk; Forskning om forebygging, behandling og recovery prosesser; Forskning om atferd og mekanismer knyttet til avhengighet.

I presentasjonen av forskningssatsingen legges det vekt på å skape en forbindelse mellom forskningsbehov, nøkkeldisipliner og forskningstradisjoner på feltet. Den samfunnsvitenskaplige tradisjonen står i denne forbindelsen relativt sterkt. Konkret blir det pekt på at økt alkoholkonsum bidrar til nye sosio-økonomiske helseforskjeller og sosial marginalisering som følge av dette. Programmet beskriver også et behov for etnografiske studier av misbrukskulturer for å utvikle bedre forståelse av forbindelsen mellom narkotikaproblemer og bl.a. marginalisering, kriminalitet og prostitusjon. I det finske programmet blir dermed marginalisering en sentral dimensjon i analysen av endringsprosesser knyttet til rusfeltet.

Programmet Sorad utarbeidet som søknad om status som Centre of excellence fikk tittelen: «Exclusion and inclusion in the late welfare state: the case of alcohol and drugs». Overskriften peker klart i retning av en oppmerksomhet mot marginaliseringsfenomener i det moderne samfunnet. Forskningssatsingen plasseres i forhold til samfunnsproblemet som vises gjennom opplysninger om at 62% av de hjemløse har avhengighetsproblemer og at over 40% av de innsatte i svenske fengsler har anerkjente rusproblemer. Programmet legger opp til at både marginalisering og normalisering kan studere innenfor en oppmerksomhet mot utstøtingsmekanismene i samfunnet, og plasserer dermed marginalisering og normalisering i sentrum for oppmerksomheten. Det legges opp til at perspektivet også kan brukes i studiet av behandlingsforløp og av endringer i den kulturelle betydningen av alkoholbruk. Det er en målsetning å utvikle kunnskap om grenseelementer mellom normalt og marginaliserende alkoholbruk – også kilde til grunnleggende kunnskap om inkludering og ekskludering i samfunnet og om skranke for å oppsøke behandlingssystemet.

Sett under ett får marginalisering og et historisk institusjonelt perspektiv klare forankring i programmet som er utformet i Sorad. Det nevnes også eksplisitt i det finske

²⁰ Norges Forskningsråd: Programnotat – Rusforskningeprogrammet, s.3.

programmet, mens det står svakt i det norske programmet²¹. Bakgrunnen for de tre programmene er svært ulik, men det står likevel klart fram at det forskerinitierte programmet fra Sorad kan opparbeide samfunnsvitenskaplige problemstillinger på en vesentlig mer profilert måte enn det som skjer innenfor rammen av forskningsrådene der flere fagområder skal ivaretas. Det finske programmet ivaretar likevel samfunnsvitenskaplig forskning på en vesentlig bedre måte enn det norske programmet.

En samfunnskontrakt for samfunnsforskningen?

Forskningsfeltet er etablert gjennom en samforståelse mellom viktige aktører om betydningen av samfunnsvitenskaplig forskning om rusmiddelproblemer. Samfunnsvitenskaplig forskning sin selvstendige posisjon i dette er ganske egenartet i nordisk sammenheng. I mange land er rustemaet dominert av medisinsk forskning og samfunnsvitenskaplig forskning har rolle mer som hjelpevitenskap. Er det mulig på bakgrunn av dokumentasjonen som er samlet her å drøfte hvordan betingelsene for denne forskningen er endret og om vi kan si at det skjer en form for endring i samfunnsforskningens kontrakt med sivilsamfunn, forvaltning og myndigheter?

I Norden er det først og fremst bevilgninger fra staten enten direkte eller indirekte via alkoholmonopolene som har finansiert oppbyggingen av dette forskningsfeltet. I Finland ble forskning en del av kontrakten mellom statsmonopolet og samfunnet, som en rimelig måte å bruke noe av fortjenesten på. I Norge og Sverige kom forskning i stand i en felles forståelse mellom staten og de ideelle organisasjonene. Etableringen av et mer sammenhengende samfunnsvitenskaplig miljø skjedde sist i Danmark, og det ble drevet fram av fagmiljøer, offentlig oppmerksomhet og forvaltningen i fellesskap. Det er felles for situasjonen i alle land nå at offentlige (statlige) midler er fullstendig dominerende som finansieringskilde til denne forskning. For å sikre bevilgningene har det vært viktig å opprettholde den gode forbindelsen til forvaltning og politikk. Det er ikke enkelt å få innpass i et universitetsbudsjett, selv om løsningen for Sorad viser at det er mulig. Staten med sine potensielt store ressurser kan på sin side være lunefull, politikken endres, perioder med direkte bevilgninger kan avløses av prinsipper om fordeling via forskningsråd eller via tidsavgrensede satsninger som MOB.

Det er naturlig at denne kontinuiteten i bevilgninger baseres på en form for enighet om målsetningen for forskningsvirksomheten. Målsetningen dreide seg om at det skulle utvikles kunnskap om forbruk og sosiale og helsemessige forhold rundt alkoholspørsmålet og etter hvert også narkotikaspørsmålet. Knut Brofoss peker på at i Norge har det ikke vært noe fast skille mellom forskning og dokumentasjonsarbeid historisk²², og dette ser ut til å gjelde alle de nordiske landene. Dokumentasjonsarbeidet har vært en bærebjelke i oppbyggingen av forskningsfeltene, og det har vært en av hovedkildene til en jevn ressursstrøm til forskningen. Dette har påvirket forskningsstrategier, metodevalg og forskningsinnretning.

²¹ Det er viktig å understreke at forskningsrådenes programmer ikke nødvendigvis avspiler bevilgningene som faktisk gis. I Finland er det gitt større bevilgninger til studier av kulturell forståelse av avhengighet og alkoholbrukens kulturelle posisjon.

²² SIRUS: Årsmelding for 2001, forord ved Knut Brofoss.

Forholdet mellom forskning og politikk – et spørsmål om kompatibilitet?

Ulike organisatoriske systemer kan nyttiggjøre seg ulike former for kunnskap. Det er velkjent at offentlig administrasjon har preferanse for kvantitativt materiale, og det kommer spesielt godt til syne i debatten om kunnskapsbasert praksis og politikk som er svært framtreddende i perioden vi nå er inne i. På grunnleggende kunnskapsteoretisk nivå har epidemiologiske studier vært et helt vesentlig kognitivt element i utviklingen av en offentlig politikk på helseområdet (Desrosières 1990). Desrosières viser gjennom sine historiske studier at statistikk og epidemiologiske studier ble det viktigste verktøyet for etableringen av en folkehelsepolitikk i begynnelsen av forrige århundre. Med dagens krav om kostnadseffektivitet i forhold til samfunnsmessige intervensjoner og behandling har også økonomiske studier og randomiserte kontrollerte forsøk blitt viktigere for forskningen på rusområdet. New Public Management representerer i en slik sammenheng forvaltningsprinsipper som gir disse forskningsstrategiene forrang.

Det er en allmenn erkjennelse i forskningsmiljøene om at forskningen har funnet det lettere å bidra i alkoholpolitikken enn i narkotikapolitikken, og det dreier seg i stor grad om en form for kompatibilitet. Totalkonsumpsjonsmodellen falt fint sammen med den politiske strategien i alkoholpolitikken på 1970 og 1980-tallet. Det teoretiske og metodologiske arbeidet rundt forebyggingsparadokset fungerte også godt som kunnskapsgrunnlag for en restriktiv alkoholpolitikk (Poikolainen, Paljarvi et al. 2007). I den norske fokusgruppen ble det diskutert hvordan modellen åpenbart hadde nådd en grense for politisk innflytelse, men at det også er laber interesse for denne modellen i forskningen. Det er vanskelig å opprettholde en forskningsmessig aktivitet når den politiske gjenklangen mangler. Narkotikaforskningen har ikke manglet politisk oppmerksomhet, men heller stått i et motsetningsfullt forhold til politikken i alle de nordiske miljøene. I den norske fokusgruppen ble dette betegnet som en «bipolar diskurs» som har vist seg svært vanskelig å overskride. Narkotikapolitikken har gjort det vanskelig å tematisere alternative reguleringsstrategier, og forskning med en større oppmerksomhet mot å hvordan samfunnet skal leve med narkotikaproblemet på lengre sikt har ikke blitt finansiert. Samtidig har forskning hatt en viktig rolle i forhold til endringene i retning av større vektlegging på skadereduksjon. Medisinsk forskning har paradoksalt nok spilt vel så stor rolle i forhold til dette som samfunnsvitenskaplig forskning.

At forskningen skal være nyttig og gagne samfunnet har vært et viktig motiv for forskerne så vel som bevilgende myndigheter. Dette blir et problem hvis forskningen kommer i motsetning til viktige felles verdivurderinger eller allmenne oppfatninger om hva som er kunnskap. Det er ikke tradisjon for å problematisere forventningen om samfunnsmessig nytte innenfor rusforskningen. Dermed har «samfunnet» en annen status enn for eksempel næringslivet eller industrien. Det ville være helt utenkelig for denne forskningen å uttrykke ønske om å være til nytte for noe annet enn det som allment kan betegnes som «fellesskapet».

Samfunnsvitenskaplig rusforskning – bidrag til temautvikling i kontaktflater

Det er en målsetning for denne undersøkelsen å få bedre oversikt over hvordan forskningsmiljøene oppfatter rollen for samfunnsvitenskaplig forskning og mulighetsrommet for å utvikle forskningen gjennom de endringsprosessene vi nå er inne i. De ulike situasjonene, organisasjonsmessig og i forhold til prioriteringer i de nordiske landene gir mulighet til å få en bedre forståelse av hva som er de viktige betingelsene for å utvikle dette fagfeltet videre. En SWOT-analyse²³ gjør greie for styrker, svakheter, muligheter og trusler for en virksomhet. Undersøkelsen har lagt stor vekt på å få kjennskap til hvordan miljøene selv vurderer situasjonen for forskningen og hva som betraktes som viktig får en positiv videreføring av den nordiske forskningstradisjonen. I denne avsluttende diskusjonen kan det være nyttig å vurdere inntrykkene i termene i SWOT. Dokumentasjonen viser at vilkårene for samfunnsvitenskaplig rusforskning varierer mye, ikke bare på grunn av ulikheter i ressurstilgang og organisering, men også på grunn av forskjeller mellom de nasjonale kontekstene som forskningsmiljøene må forholde seg til.

At forskningsfeltet har en lang historikk er en tydelig styrke, og har gitt det nordiske forskningsfellesskapet et omfattende internasjonalt nettverk og et godt renommé. Kontinuiteten som er etablert blant annet på grunn av den nære relasjonen til myndighetene har i denne sammenhengen fungert som en ressurs. Utfordringene for miljøene ligger i stor grad i å aktivt søke å drive forskningsspørsmål som myndighetene ikke etterspør og å være i forkant i forståelsen av samfunnsutviklingen. Her er forbindelsen til universitetsforskning, grunndisipliner og tilgang på doktorgradskandidater vesentlige elementer. Her er det ganske store forskjeller i situasjonen for de nordiske miljøene, der de som har tydelig disiplinforankring og flere rekrutter får mer å spille på med hensyn til forskningsutvikling.

Oppmerksomhet mot kunnskapsbasert politikk er en svært tvetydig sak for forskningsmiljøene i Norden. Det er bygd opp mye forskning rundt evalueringer, samtidig som dette blir en arena med mange små prosjekter som krever en større og mer helhetlig forskningsmessig behandling for å kunne fungere som forskningsbidrag til feltet. Det er oppgaver som gir muligheter, samtidig som at oppsplittingen blir en trussel mot helhetlige bidrag. Dette å benytte foreliggende datamateriale, enten det er fra nasjonale surveyer eller evalueringer er tema som går igjen i alle landene. Det oppfattes som en svakhet at det ikke har vært mulig å benytte foreliggende datamateriale til mer overgripende forskning om hvordan fenomenet rusmiddelbruk i samfunnet endrer kulturelt innhold.

Endringsprosessene i organiseringen av disse miljøene de seinere årene har i all hovedsak trukket dem i retning av en mindre avsondret posisjon i forhold til andre sosialpolitiske tema og andre institusjoner. Det er denne prosessen som tydeligst har skapt det nye mulighetsrommet for denne forskningsvirksomheten. Det har ført virksomhetene nærmere universitetene og nasjonal helse- og sosialforvaltning som

²³ SWOT – strenghts, weaknesses, opportunities, threats. Kerstin Stenius, NAT, presenterte et oppslag for en SWOT-analyse på møte i Stockholm, 2. februar 2007. Jeg bruker grepet og noen av hennes innspill i drøftingen av materiale i denne undersøkelsen.

helhet. Frykten disse prosessene utløser dreier seg først og fremst om hvordan de små miljøene skal overleve innenfor store organisasjoner og i konkurranse med andre viktige fagfelt og tradisjoner. Erfaringene viser at miljøene gjennom disse kritiske situasjonene øker sin evne til å profilere forskningen og gjøre viktige strategiske valg. Sånn sett er det mulig å vise til produktive prosesser i forbindelse med organisatoriske endringer, under forutsetning av at miljøene oppnår den helt nødvendige kontinuiteten med hensyn til finansiering.

Det er i forholdet til politikken vi finner både trusler og styrker for dette forskningsmiljøet. Den samfunnsvitenskaplige alkohol og narkotikaforskningen er bygd opp på sin samfunnsmessige og politiske relevans, og står i fare for å miste sitt konkurransefortrinn hvis den politiske oppmerksomheten rettes mot andre forskningsspørsmål og andre fagtradisjoner. Erfaringene fra de nordiske landene viser at dette kan slå ulike veier, men at forskningstradisjonen samlet sett er avhengig av politisk interesse. Det synes som at god akademisk forankring er den tydeligste beskyttelsen i forhold til manglende politisk interesse og vridninger som følge av endringer i forskningsspørsmålene som stilles fra politisk side.

Miljøene som er besøkt ser udelt positivt på virksomheten i NAD, men det ligger utfordringer i å bidra til noen av de store oppslagene som etterspørres i de nasjonale miljøene. Nå er det også flere uklare momenter i forbindelse med organisasjonsendringer i nordisk samarbeid og denne undersøkelsen kan bare peke på noen synspunkter fra fagmiljøene som har dratt nytte av NAD sin virksomhet. NAD sin hovedoppgave har vært å skape kontakt og samarbeid mellom forskningsmiljøene i Norden. Virksomheten baseres på at forskningsvirksomheten får gode vilkår på nasjonalt plan, og NAD vil ikke kunne kompensere for fragmentering eller systematiske vridninger i forskningsfinansieringen nasjonalt.

Per i dag er det i NAD sitt sekretariat en enestående oversikt over nordisk og internasjonal alkohol- og narkotikaforskning og virksomheten framstår som svært tydelig samfunnsvitenskaplig orientert. Sett fra forskningsmiljøene sine ståsteder er det derfor først og fremst gjennom utvikling av arbeidsmåter direkte rettet mot prosjektutvikling og flere felles prosjekter at det ligger et utviklingspotensial for NAD.

Referanser:

- Berlivet, L. (2005). «Uneasy prevention: the problematic modernisation of health education in France after 1975». *Medicine, the market and the mass media producing health in the twentieth century*. V. Berridge, Laughlin, K., Routledge.
- Berridge, V. (2007). «Multidisciplinary public health: What sort of victory? » *Public Health* **121**(6): 404–408.
- Christensen, T. and P. Læg Reid (2007). «Introduction – Theoretical Approach and Research Questions». *Transcending New Public Management*. T. a. L. Christensen, P., Ashgate.
- Desrosières, A. (1990). «How to make things which holds together: Social science, statistics and the state». *Discourses on Society*. P. Wagner, B. Wittrock and R. Withley Kluwer Academic Publishers. **XV**: 195–218.
- Edwards, G., Ed. (2002). *Addiction – evolution of a specialist field*. Oxford, Blackwell Publishing.
- Fjær, S. (2006). «".. money talks..» » *Nordisk alkohol- och narkotikatidskrift* **23**(4): 262–264.
- Hauge, R. (2001). «Alkoholpolitikken – død eller levende?» *Nordisk alkohol- och narkotikatidskrift* **18**(5–6): 490–492.
- Kouvonen, P. S., Astrid & Rosenqvist, Pia. Ed. (2006). *Drugs in the Nordic and Baltic countries. Common concerns, different realities*. NAD publication No. 48. Helsinki, NAD.
- Mäkelä, K. (1988). «The Finnish Foundation for Alcohol Studies and the Social Research Institute of Alcohol Studies». *British Journal of Addiction* **83**(2): 141–148.
- Nordlund, S. (2001). «Statens institutt for alkohol og narkotikaforskning/Statens institutt for rusmiddelforskning.» *Nordisk alkohol- och narkotikatidskrift* **18**(1): 95–97.
- NOU2003:4 *Forskning på rusmiddelfeltet. En oppsummering av kunnskap om effekt av tiltak*. Sosialdepartementet.
- Ólafsdóttir, H. (2003). Alcohol and Drug Research from an Icelandic Perspective. *NordAN Conference*. Copenhagen.
- Poikolainen, K., T. Paljarvi, et al. (2007). «Alcohol and the preventive paradox: serious harms and drinking patterns.» » *Addiction* **102**(4): 571–578.
- Pons, X. a. v. Z., Agnès (2007). *KNOWandPOL: The role of knowledge in the construction and regulation of health and education policy in Europe: convergences and specificities among nations and sectors*. 321.
- Rothstein, B. (1992). *Den korporative staten*. Stockholm, Allmänna Förlaget.
- Simpura, J. (2001). «Alkohol- och drogforskning, Stakes.» *Nordisk alkohol- och narkotikatidskrift* **18**(1): 97–99.
- Spannow, K. E. (2001). «Forskning på Center for Rusmiddelforskning». *Nordisk alkohol- och narkotikatidskrift* **18**(1): 92–94.
- Stavseng, O. (2001). «Ungdommen, skammen og pedagogikken». *Skam. Perspektiver på ære og skamløshet i det moderne*. T. Wyller. Bergen, Fagbokforlaget.
- Tammi, T. (2007). «How I would describe 21st century drug policy to Kjetil Bruun». *Nordisk alkohol- och narkotikatidskrift* **24**(3): 288–290.
- Tigerstedt, C. (2001). «En lans för upplösningen». *Nordisk alkohol- och narkotikatidskrift* **18**(5–6): 495–498.
- Tigerstedt, C. K., Thomas & Mäkelä, Pia & Österberg, Esa & Tuominen, Ismo (2006): and (2006). Health in alcohol policies: The European Union and its Nordic Member States. *Health in All Policies. Prospects and potentials*. T. W. Ståhl, Matthias & Ollila, Eeva & Lahtinen, Eero & Leppo, Kimmo Ministry of Social Affairs and Health & European Observatory on Health Systems and Policies: 111–127.

Vedlegg: Informanter og fokusgrupper

Individuelle intervjuer:

Karen Elmeland, seniorforsker CRF
Pekka Hakkarainen, leder for forskningsgruppen for alkohol og narkotika, Stakes
Jørgen Jepsen, gründer av CRF
Thomas Karlsson, forsker, Stakes
Torsten Kolind, forsker CRF
Hildigunnur Ólafsdóttir, seniorforsker Reykjavik Akademi
Börje Olsson, Forskningsdirektør, Sorad
Mads Uffe Pedersen, Forskningsdirektør, CRF
Kari Poikolainen, Forskningsdirektør, Finnish Foundation
Mats Ramstedt, forsker, Sorad
Christoffer Tigerstedt, seniorforsker, Stakes
Janne Tolstrup, programkoordinator, forsker ved Center for alkoholforskning
Jukka Törönen, Professor, Sorad

Fokusgruppe – Helsingfors (alle forskere ved Stakes):

11. april 2007

Pia Mäkelä
Marja Holmila
Christoffer Tigerstedt
Thomas Karlsson
Pekka Hakkarainen

Fokusgruppe – Stockholm:

17. april 2007

Henrik Tham, Professor, kriminologi
Karin Helmersson Bergmark, Dosent, sosiologi
Ted Goldberg, Dosent, sosialt arbeid
Jan Blomqvist, Professor, Sorad
Börje Olsson, Professor, forskningsdirektør Sorad

Fokusgruppe – Oslo:

30. august 2007

Ingeborg Rossow, forskningsleder Sirius
Edle Ravndal, seniorforsker Sirius, Professor II UiO
Sturla Nordlund, seniorforsker Sirius
Sverre Nesvåg, forskningsleder International Research Institute of Stavanger (Iris)
Nicolay Johansen, stipendiat, kriminologi UiO

NOTATSERIE ROKKANSENTERET (ISSN 1503-0946)

Notatene kan bestilles fra Rokkansenteret, tlf. 55 58 97 10,

e-post: post@rokkan.uib.no, www.rokkansenteret.uib.no

2008

- 1-2008 *Tom Christensen and Per Læg Reid:* «Living in the past? – tenure and attitudes in the central civil service». January 2008.
- 2-2008 *Jan-Kåre Breivik og Bodil Ravneberg:* Rom for refleksjon. Kirkens Bymisjon og oppfølging av bostedsløse. April 2008.
- 3-2008 *Hans-Erik Ringkjøb og Jacob Aars:* Får vi også vere med? Om kvinner i norsk lokalpolitikk. Mai 2008.
- 4-2008 *Anne Lise Fimreite og Per Læg Reid:* Byråkrati og partnerskap hånd i hånd? Om samordningsutfordringer i NAV. Mai 2008.
- 5-2008 *Ole Johnny Olsen:* Institusjonelle endringsprosesser i norsk fag- og yrkesutdanning. Fornyelse eller gradvis omdannelse? Mai 2008.
- 6-2008 *Anne Lise Fimreite and Per Læg Reid:* Reorganizing the Welfare State Administration. May 2008.
- 7-2008 *Tom Christensen and Per Læg Reid:* Administrative Reforms and Competence in Central Government Organizations. June 2008.
- 8-2008 *Svanaug Fjær:* Nordisk samfunnsvitenskaplig forskning om alkohol og narkotika. Utviklingsstrekk og endringer i alliansen mellom kunnskapsproduksjon og politikk. Juni 2008.

2007

- 1-2007 *Kari Ludvigsen og Svanaug Fjær:* «Varig bolig framfor hospits». Februar 2007.
- 2-2007 *Kari Ludvigsen og Reidun Faye:* «Botilbud for ressurskrevende brukere innen lokal helsetjeneste i omstilling. Evaluering av prøveprosjektet Bufellesskapet Vik i Jondal kommune». Mai 2007.
- 3-2007 *Tom Christensen and Per Læg Reid:* «NPM and Beyond – Leadership, Culture, and Demography». June 2007.
- 4-2007 *Tord Skogedal Lindén:* «Unearthing a European Union Family Policy. The Impact of Social Protection Policies». August 2007.
- 5 -2007 *Tom Christensen and Per Læg Reid:* «The Challenge of Coordination in Central Government Organizations». Oktober 2007.
- 6-2007 *Tom Christensen and Per Læg Reid:* « The Regulatory Orthodoxy in practice» November 2007
- 7-2007 *Hilde Randi Høydal*« Samordning av samfunnssikkerhet i norsk sentralforvaltning» November 2007
- 8-2007 *Tom Christensen, Anne Lise Fimreite and Per Læg Reid:* « Crisis management – The Case of Internal Security in Norway. » December 2007
- 9-2007 *Torkel Graham – Haga:* «Myten om et integrert tilsyn; en studie av Mattilsynets etablering og drift» Desember 2007.

2006

- 1-2006 *Martin Byrkjeland:* «Høgare utdanningstilbud på Vestlandet og i Agder-fylka». Mai 2006
- 2-2006 *Svanaug Fjær:* «Dagsverket – lavterskel arbeidstilbud for rusavhengige. Evalueringsrapport». Juni 2006.
- 3-2006 *Birgit Skjelbred-Knudsen Valde:* «Norsk anti-korrupsjonspolitik – svar på behov eller utløst av en internasjonal trend». Juni 2006.
- 4-2006 *Håkon Høst:* «Kunnskapsstatus vedrørende rekruttering og utdanning til pleie- og omsorgstjenestene i nordiske land». Juni 2006.

- 5-2006 *Ingrid Helgøy, Sturla Herfindal og Torgeir Sveri*: «Undersøkelse av hovedfags- og masterstudenters gjennomføring og vurdering av studiesituasjonen». Juni 2006.
- 6-2006 *Tom Christensen and Per Læg Reid*: «The whole-of-government approach – regulation, performance, and public-sector reform». August 2006.
- 7-2006 *Martin Byrkjeland*: «Kortare arbeidstid – Eit oversyn over diskusjonen om arbeidstidsforkortingar i Noreg 1880–2006». August 2006.
- 8-2006 *Even Nilssen*: «The EU Fight Against Poverty and Social Exclusion. Activation, Targeting and the Sustainability of the Welfare State». November 2006.
- 9-2006 *Merethe Mæland Bertelsen*: «Omorganisering av konkurransetilsynet». November 2006.
- 10-2006 *Rune Ervik*: «European Pension Policy Initiatives and National Reforms: Between Financial Sustainability and Adequacy». December 2006.
- 11-2006 *Kaia Christina I. Graham-Haga*: «Utvikling av forvaltningsrevisjon i Norge». Desember 2006.
- 12-2006 *Tom Christensen and Per Læg Reid*: «Modern Regulatory Agencies – Professional and Judicial Objectivity or Increased Complexity in Decision-Making?». December 2006.
- 13-2006 *Per Læg Reid, Paul G. Roness and Kristin Rubecksen*: «Modern Management Tools in Norwegian State Agencies: Regulation Inside Government or Shopping Basket?». December 2006.
- 14-2006 *Tom Christensen, Anne Lise Fimreite and Per Læg Reid*: «Reform of the Employment and Welfare Administrations – the Challenges of Co-ordinating Diverse Public Organisations». December 2006.

2005

- 1-2005 *Ivar A. Lima og Agnete Vabø*: «Instituttstruktur og fakultetsorganisering ved HF-fakultetet, Universitetet i Bergen». Mai 2005.
- 2-2005 *Dag Arne Christensen og Jacob Aars*: «Modalen: Fra off-road til on-line på 25 år». Mai 2005.
- 3-2005 *Nanna Kildal*: «Fra arbeidsbegrepets historie: Aristoteles til Marx». Mai 2005.
- 4-2005 *Per Læg Reid, Paul G. Roness and Kristin Rubecksen*: «Autonomy and Control in the Norwegian Civil Service: Does Agency Form Matter?». September 2005.
- 5-2005 *Per Læg Reid, Paul G. Roness and Kristin Rubecksen*: «Regulating Regulatory Organizations: Controlling Norwegian Civil Service Organizations». September 2005.
- 6-2005 *Tom Christensen and Per Læg Reid*: «Regulatory Reforms and Agencification». November 2005.
- 7-2005 *Anne Lise Fimreite and Per Læg Reid*: «Specialization and Coordination: Implications for Integration and Autonomy in a Multi-Level System. November 2005.
- 8-2005 *Per Læg Reid, Paul G. Roness and Kristin Rubecksen*: «Performance Management in Practice – The Norwegian Way». November 2005.
- 9-2005 *Stig Hellenen*: «Omstilling i Arbeidstilsynet: Tilsynsmeldingens konsekvenser for strategi og organisering». November 2005.
- 10-2005 *Per Læg Reid, Runolfur Smari Steinthorsson and Baldur Thorhallsson*: «Europeanization of Nordic Central Governments: Towards a Transnational Regulatory State?». November 2005.
- 11-2005 *Kari Ludvigsen and Kari Tove Elobakken*: «The Public, the Mother and the Child. Public Health Initiatives Promoting the Strong and Happy Child – Focusing on Food and Mental Health». December 2005.
- 12-2005 *Rune Ervik and Ingrid Helgøy*: «Overcoming the Barriers and Seizing the Opportunities for Active Ageing in Norway: Report from an Expert Panel Meeting». December 2005.
- 13-2005 *Ingrid Helgøy*: «Active Ageing and the Norwegian Health Care System». December 2005.
- 14-2005 *Martin Byrkjeland og Knut Grove*: «Perspektiv på bygdeutvikling». Desember 2005.
- 15-2005 *Haldor Byrkjeflot*: «The Rise of a Healthcare State? Recent Healthcare Reforms in Norway». December 2005.
- 16-2005 *Monica Skjold Johansen*: «Penga eller livet? Lederutfordringer i det reformerte norske sykehusvesenet». Desember 2005.
- 17-2005 *Kirsti Malterud, Kari Tove Elobakken og Per Solvang*: «Helsekameratene. Gruppe for flerfaglig forskning om helse og sykdom i kulturelt perspektiv, Universitetet i Bergen 1999–2005». Desember 2005.

2004

- 1-2004 *Dag Olaf Torjesen and Hallgeir Gammelsæter*: «Management Between Autonomy and Transparency in the Enterprise Hospital». January 2004.
- 2-2004 *Haldor Byrkjeflot and Simon Neby*: «The Decentralized Path Challenged? Nordic Health Care Reforms in Comparison». January 2004.
- 3-2004 *Tom Christensen and Per Lægreid*: «The Fragmented State – the Challenges of Combining Efficiency, Institutional Norms and Democracy». March 2004.
- 4-2004 *Morten Dyrdal*: «Europeisering av tilsynsmyndigheter i Norge og Sverige». Mars 2004.
- 5-2004 *Karsten Vrangbæk and Katarina Østergren*: «The Introduction of Choice in Scandinavian Hospital Systems. Arguments and Policy Processes in the Danish and the Norwegian Case». March 2004.
- 6-2004 *Marit Tjomsland*: «Internationalization at Norwegian Universities and Colleges after the Quality Reform». April 2004. The Globalization Program.
- 7-2004 *Hans-Tore Hansen, Anne Hege Trædal-Henden, Olaf Jürgens and Wolfgang Voges*: «Poverty among Households with Children: A Comparative Study of Lone Parents and Couples with Children in Norway and Germany». April 2004.
- 8-2004 *Renate Storetvedt Lien og Arnhild Taksdal*: «Integrering av kjønnsperspektiv i offentlig tjenesteproduksjon og planlegging». Mai 2004.
- 9-2004 *Ingrid Helgøy og Synnøve Serigstad*: «Tilsyn som styringsform i forholdet mellom staten og kommunene». Mai 2004.
- 10-2004 *Morten Dyrdal*: «Legemiddeltilsyn og europeisering». September 2004.
- 11-2004 *Bodil Ravneberg*: «Økonomiske insentiv i arbeidslinjen, virker det? Evaluering av forsøksordning med kvalifiseringsstønad i 'Prosjektet Amalie' i Åsane». Oktober 2004.
- 12-2004 *Per Lægreid and Synnøve Serigstad*: «Organizing for Homeland Security: The Case of Norway». November 2004.
- 13-2004 *Ivar Bleiklie*: «Institutional Conditions and the Responsibilities of Universities». November 2004.
- 14-2004 *Lise Hellebø*: «Food Safety at Stake – the Establishment of Food Agencies». November 2004.
- 15-2004 *Katarina Østergren*: «The Institutional Construction of Consumerism. A Study of Implementing Quality Indicators». November 2004.
- 16-2004 *Ingrid Helgøy and Anne Homme*: «Governance in Primary and Lower Secondary Education. Comparing Norway, Sweden and England». November 2004.
- 17-2004 *Tom Christensen, Per Lægreid and Inger Marie Stigen*: «Performance Management and Public Sector Reform: The Norwegian Hospital Reform». December 2004.
- 18-2004 *Tom Christensen and Per Lægreid*: «Regulatory Agencies – The Challenges of Balancing Agency Autonomy and Political Control». December 2004.
- 19-2004 *Dag Arne Christensen*: «Velferdsstat, rettighetslovgivning og lokalt selvstyre». Desember 2004.
- 20-2004 *Kristin Rubecksen*: «Civil Service Organizations in Norway: Organizational Features and Tasks». December 2004.
- 21-2004 *Kjell Erik Lommerud, Odd Rune Straume and Lars Sørgard*: «National Versus International Mergers in Unionised Oligopoly». December 2004. The Globalization Program.
- 22-2004 *Birte Folgerø Johannessen*: «Ledelse og evidens i det psykiske helsevernet, konsekvenser for kunnskapsforståelse og organisering». Desember 2004.
- 23-2004 *Jacob Aars og Svein Kvalvåg*: «Politiske uttrykksformer i en bykontekst». Desember 2004.

- 24-2004** *Ingrid Helgøy*: «Active Ageing in the Labour Market. Country Report – Norway». December 2004.
- 25-2004** *Torgeir Sveri*: «Strukturer og reformer. En kvalitativ analyse av reformen 'Enhetlig ledelse' sett i lys av sykehusets arbeidsorganisering». Desember 2004.
- 26-2004** *Stig Hellenen*: «Arbeidstilsynets rollekonflikt: Vekslede tilsynsstrategier mellom kontroll og veiledning». Desember 2004.
- 27-2004** *Kjell Erik Lommerud, Frode Meland and Odd Rune Straume*: «Globalisation and Union Opposition to Technological Change». December 2004.
- 28-2004** *Frode Meland*: «A Union Bashing Model of Inflation Targeting». December 2004. The Globalization Program.

2003

- 1-2003** *Tom Christensen og Per Læg Reid*: «Politisk styring og privatisering: holdninger i elitene og befolkningen». Mars 2003.
- 2-2003** *Ivar Bleiklie, Per Læg Reid and Marjoleine H. Wik*: «Changing Government Control in Norway: High Civil Service, Universities and Prisons». March 2003.
- 3-2003** *Badi H. Baltagi, Espen Bratberg and Tor Helge Holmås*: «A Panel Data Study of Physicians' Labor Supply: The Case of Norway». March 2003. HEB.
- 4-2003** *Kjell Erik Lommerud, Frode Meland and Lars Sørgard*: «Unionised Oligopoly, Trade Liberalisation and Location Choice». March 2003. The Globalization Program.
- 5-2003** *Lise Hellebø*: «Nordic Alcohol Policy and Globalization as a Changing Force». April 2003.
- 6-2003** *Kim Ove Hommen*: «Tilsynsroller i samferdselssektoren». April 2003.
- 7-2003** *Tom Christensen and Per Læg Reid*: «Trust in Government – the Significance of Attitudes Towards Democracy, the Public Sector and Public Sector Reforms». April 2003.
- 8-2003** *Rune Ervik*: «Global Normative Standards and National Solutions for Pension Provision: The World Bank, ILO, Norway and South Africa in Comparative Perspective». April 2003. The Globalization Program.
- 9-2003** *Nanna Kildal*: «The Welfare State: Three Normative Tensions». Mai 2003.
- 10-2003** *Simon Neby*: «Politisk styring og institusjonell autonomi – tre illustrasjoner». Mai 2003.
- 11-2003** *Nina Berven*: «Cross National Comparison and National Contexts: Is what we Compare Comparable?». July 2003. The Globalization Program.
- 12-2003** *Hilde Hatleskog Zeiner*: «Kontrollhensyn og kontrollpraksis. En studie av Food and Veterinary Office (FVO)». August 2003.
- 13-2003** *Nanna Kildal*: «Perspectives on Policy Transfer». August 2003.
- 14-2003** *Erik Allardt*: «Two Lectures: Stein Rokkan and the Twentieth Century Social Science». «Den sociala rapporteringen tidstypiska förankring». September 2003.
- 15-2003** *Ilcheong Yi*: «The National Patterns of Unemployment Policies in Two Asian Countries: Malaysia and South Korea». September 2003. The Globalization Program.
- 16-2003** *Dag Arne Christensen*: «Active Ageing: Country Report Norway». November 2003.
- 17-2003** *Kim Ove Hommen*: «Tilsynspolitik i Norge: Utflytting og autonomi». November 2003.
- 18-2003** *Dag Arne Christensen, Rune Ervik and Ingrid Helgøy*: «The Impact of Institutional Legacies on Active Ageing Policies: Norway and UK as Contrasting Cases». December 2003.
- 19-2003** *Ole Frithjof Norheim og Benedicte Carlsen*: «Legens doble rolle som advokat og portvakt i Fastlegeordningen. Evaluering av fastlegeordningen». Desember 2003. HEB
- 20-2003** *Kurt R. Brekke og Odd Rune Straume*: «Pris- og avanseregulering i legemiddelmarkedet. En prinsipiell diskusjon og en vurdering av den norske modellen». Desember 2003. HEB

- 21-2003 *Per Læg Reid, Vidar W. Rolland, Paul G. Roness and John-Erik Ågotnes*: «The Structural Anatomy of the Norwegian State 1947–2003». December 2003.
- 22-2003 *Ivar Bleiklie, Haldor Byrkjeflot and Katarina Östergren*: «Taking Power from Knowledge. A Theoretical Framework for the Study of Two Public Sector Reforms». December 2003. ATM.
- 23-2003 *Per Læg Reid, Ståle Opedal and Inger Marie Stigen*: «The Norwegian Hospital Reform – Balancing Political Control and Enterprise Autonomy». December 2003. ATM.
- 24-2003 *Håkon Høst*: «Kompetansemåling eller voksenutdanning i pleie- og omsorgsfagene? Underveisrapport fra en studie av pleie- og omsorgsutdanningene». Desember 2003.
- 25-2003 *Kjell Erik Lommerud, Odd Rune Straume and Lars Sjørgard*: «Downstream merger with upstream market power». The Globalization Program. December 2003.
- 26-2003 *Ingrid Drexel*: «Two Lectures: The Concept of Competence – an Instrument of Social and Political Change». «Centrally Coordinated Decentralization – No Problem? Lessons from the Italian Case». December 2003.

2002

- 1-2002 *Håkon Høst*: «Lærlingeordning eller skolebasert utdanning i pleie- og omsorgsfagene?». April 2002.
- 2-2002 *Jan-Kåre Breivik, Hilde Haualand and Per Solvang*: «Rome – a Temporary Deaf City! Deaflympics 2001». June 2002.
- 3-2002 *Jan-Kåre Breivik, Hilde Haualand og Per Solvang*: «Roma – en midlertidig döv by! Deaflympics 2001». Juni 2002.
- 4-2002 *Christian Madsen*: «Spiller det noen rolle? – om hverdagen på nye og gamle sykehjem». Juni 2002.
- 5-2002 *Elin Aasmundrud Mathiesen*: «Fritt sykehusvalg. En teoretisk analyse av konkurranse i det norske sykehusmarkedet». Juni 2002. HEB.
- 6-2002 *Tor Helge Holmås*: «Keeping Nurses at Work: A Duration Analysis». June 2002. HEB.
- 7-2002 *Ingvild Halland Ørnsrud*: «Mål- og resultatstyring gjennom statlige budsjettreformer». Juli 2002.
- 8-2002 *Torstein Haaland*: «Tid, situasjonisme og institusjonell utakt i systemer». Juli 2002.
- 9-2002 *Kristin Strømsnes*: «Samspillet mellom frivillig organisering og demokrati: Teoretiske argument og empirisk dokumentasjon». August 2002.
- 10-2002 *Marjoleine Hooijkaas Wik*: «Mangfold eller konformitet? Likheter og forskjeller innenfor og mellom fem statlige tilknytningsformer». August 2002.
- 11-2002 *Knut Helland*: «Den opprinnelige symbiosen mellom fotball og presse». September 2002.
- 12-2002 *Nina Berøen*: «National Politics and Global Ideas? Welfare, Work and Legitimacy in Norway and the United States». September 2002. The Globalization Program.
- 13-2002 *Johannes Hjellbrekke*: «Globalisering som utfordring til samfunnsvitskapane». September 2002. Globaliseringsprogrammet.
- 14-2002 *Atle Møen*: «Den globale produksjonen av symbol og kunnskap. Verdsflukt og verdsherredømme». September 2002. Globaliseringsprogrammet.
- 15-2002 *Tom Christensen and Per Læg Reid*: «Complex Patterns of Interaction and Influence Among Political and Administrative Leaders». October 2002.
- 16-2002 *Ivar Bleiklie*: «Hierarchy and Specialization. On Institutional Integration of Higher Education Systems». Oktober 2002.
- 17-002 *Per Læg Reid, Runolfur Smari Steinthorsson and Baldur Thorhallsson*: «Europeanization of Public Administration: Effects of the EU on the Central Administration in the Nordic States». November 2002.
- 18-2002 *Tom Christensen and Per Læg Reid*: «Trust in Government – the Relative Importance of Service Satisfaction, Political Factors and Demography». November 2002.
- 19-2002 *Marit Tjomsland*: «Arbeidsinnvandrings situasjonen i Norge etter 1975». November 2002. Globaliseringsprogrammet.

- 20-2002 *Augustín José Menéndez m.fl.*: «Taxing Europe. The Case for European Taxes in Federal Perspective». December 2002. The Globalization Program.
- 21-2002 *Fredrik Andersson and Kai A. Konrad*: «Globalization and Risky Human Capital Investment». December 2002. The Globalization Program.
- 22-2002 *Fredrik Andersson and Kai A. Konrad*: «Human Capital Investment and Globalization in Extortionary States». December 2002. The Globalization Program.
- 23-2002 *Anne Lise Fimreite, Yngve Flo og Jacob Aars*: «Generalistkommune og oppgavedifferensiering. Tre innlegg». Desember 2002.
- 24-2002 *Knut Grove*: «Frå privat initiativ til kommunalt monopol. Lysverk, sporvegar og renovasjon i Bergen og Oslo 1850–1935». Desember 2002.
- 25-2002 *Knut Grove*: «Mellom 'non-intervention' og 'samfundsvillie'. Statleg og kommunal regulering av økonomisk verksemd i Norge på 1800-talet». Desember 2002.
- 26-2002 *Dag Arne Christensen*: «Hovedtyper av valgordninger. Proporsjonalitet eller politisk styring?». Desember 2002.
- 27-2002 *Jan Erik Askildsen, Badi H. Baltagi and Tor Helge Holmås*: «Will Increased Wages Reduce Shortage of Nurses? A Panel Data Analysis of Nurses' Labour Supply». December 2002. HEB.
- 28-2002 *Sturla Gjesdal, Peder R. Ringdal, Kjell Haug and John Gunnar Mæland*: «Medical Predictors of Disability Pension in Long-Term Sickness Absence. December 2002. HEB.
- 29-2002 *Dag Arne Christensen og Jacob Aars*: «Teknologi og demokrati. Med norske kommuner på nett!». Desember 2002.
- 30-2002 *Jacob Aars*: «Byfolk og politikk. Gjennomgang av data fra en befolkningsundersøkelse i Bergen, Oslo og Tromsø». Desember 2002.
- 31-2002 *Hjørdis Grove*: «Kommunaliseringsprosessen i Århus 1850–1940». Desember 2002.

